

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Trauma a násilí v životech plzeňských žen bez
domova**

Katarina Sanchezová

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Diplomová práce

**Trauma a násilí v životech plzeňských žen bez
domova**

Katarina Sanchezová

Vedoucí práce:

Mgr. Laco Toušek, Ph. D.
Katedra antropologie
Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2022

.....

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé práce Lacovi Touškovi za rady a pomoc při zpracování tématu. Za odbornou pomoc a cenné rady bych ráda poděkovala také Jiřímu Mertlovi, velké díky za pomoc s přepisy a cenné připomínky patří také Marcelovi Romanuttimu a za skvělé připomínky a velikou psychickou podporu děkuji také Adéle Lachoutové. V neposlední řadě bych za pomoc s terénem a přátelskou podporu vyjádřila dík Ondrovi Dvořákovi a za podporu a zázemí bych ráda poděkovala také své mamince. Největší dík však patří mým participantkám výzkumu za ochotu sdílet své životní příběhy a sílu svěřit se s nelehkými tématy.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	TEORETICKÁ ČÁST.....	3
2.1	Chudoba, bezdomovectví a bytová nouze v ČR	3
2.2	Feminizace chudoby	5
2.3	O čem mluvíme, když se bavíme o ženském bezdomovectví	6
2.4	Stručný historický exkurz.....	7
2.5	Obraz ženy (bez domova) a jeho implikace v politické rovině	8
2.6	Ženské bezdomovectví a sociální politiky států	9
2.7	Migrace a bezdomovectví žen	11
2.8	Mateřství	12
2.9	Zdraví a bezdomovectví žen	13
2.10	Role násilí v bezdomovectví žen.....	14
2.11	Stigma.....	17
2.12	Duše a trauma	17
2.12.1	Typy traumat před bezdomovectvím	19
2.12.2	Typy traumat během bezdomovectví	20
3	METODOLOGIE	22
3.1	Má pozice a metodologický přístup	22
3.2	Vstup do terénu.....	23
3.3	Důvěra, etika, nerovnost ve vztahu výzkumník - informátor	24
4	EMPIRICKÁ ČÁST.....	26
4.1	Charakteristika výzkumného vzorku	26
4.2	Ztráta bydlení	27
4.3	Subsistenční strategie a strategie přespávání	29
4.4	Trauma a každodenní násilí v životech žen bez domova.....	31
4.4.1	Trauma předcházející bezdomovectví.....	31
4.4.2	Traumatizující situace a procesy během bezdomovectví.....	35
4.5	Symbolické násilí páchané na ženách bez domova	46
4.6	Resilience, solidarita, budoucnost.....	48
5	ZÁVĚR A DISKUZE.....	50
6	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	52
7	RESUMÉ	57
8	PŘÍLOHY	58

1 ÚVOD

Téma bezdomovectví žen jsem si zvolila, protože se s lidmi bez domova poměrně pravidelně setkávám, avšak z celkového obrazu života lidí na ulici, prezentovaného v médiích, mně samotné zkušenostně neustále vypadává představa o životě žen bez domova. Kdo jsou tyto ženy? Proč nejsou nikde vidět? Narazit na ženu bez domova ve veřejném prostoru může být komplikované, to ale neznamená, že by jich snad bylo o tolik méně než mužů, dokonce ohledně počtu a způsobů sčítání panují mnohé nejasnosti. S lidmi bez domova jsem se často setkávala skrz spoluúčast na aktivitách kolektivu Food Not Bombs¹ v Plzni, které se ale povětšinou omezovaly na sdílení jídla jedenkrát za týden a větší interakce mezi lidmi bez domova a členy kolektivu neprobíhala. Měla jsem možnost se také zúčastnit aktivit Food Not Bombs i v jiných městech České republiky (Brno, Hradec Králové, Kolín, Ostrava) a občas se zdálo, že tyto kolektivy suplují sociální služby. Proč počet lidí bez domova neustále roste? Proč se v některých městech přistupuje k represí lidí bez domova (nebo i kolektivů Food Not Bombs) místo rozšiřování sociálních služeb a zavádění systémových řešení dle dobré praxe ze zahraničí? V roce 2020 se mi také naskytla možnost během koronavirové pandemie pomáhat s potravinovou pomocí kolektivu Jako doma v Praze, který je jednou z mála sociálních služeb, které poskytují pomoc pouze ženám, zdůrazňují nutnost specifického přístupu k těmto ženám, nutnost utváření bezpečného, důstojného a nezásluhového prostředí v sociálních službách, protlačují do veřejného prostoru témata specifických potřeb těchto žen a snaží se ženy zplnomocňovat v rámci svého komunitního centra a mnoha aktivit v něm. Jejich komunitní centrum, přístup sociálních pracovníků a snaha o zplnomocňování návštěvnic komunitního centra mne velmi inspirovala a zároveň ve mně zanechala otázku, proč nejsou taková komunitní centra v jiných městech?

Ze zprávy Jako doma – Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy a knihy člena kolektivu Rad Bandita – Naděje je na druhém břehu, jsem také čerpala své prvotní informace o ženském bezdomovectví. Ve zprávě Zpátky ze dna se mluví hlavně o zvýšeném vystavení fyzickému, sexuálnímu a verbálnímu násilí ze strany mužů, větší zranitelnosti žen při pobytu na ulici a snížené ekonomické síle. Také se zde, stejně jako v zahraniční literatuře [Bard 1990; Mayock, Bretherton 2016] hovoří o tzv. skrytém bezdomovectví, kterým je ženské bezdomovectví typické a jež obnáší dlouhodobé využívání neformálních zdrojů podpory v přespávání – u známých, příbuzných, a podobně. V cestě k bezdomovectví dle zprávy hraje zásadní roli násilí, ale nelze mluvit pouze o jedné příčině, většinou jde o kombinaci příčin více – trauma z minulosti, nedostatek dostupného bydlení, věková a genderová diskriminace na trhu práce, drogová a alkoholová závislost, vzorce sociálního vyloučení z rodiny, nebo psychiatrické diagnózy. Potřeby žen jsou pak často komplexní a současná nabídka služeb pro ně není dostatečná a adekvátní. Jako klíčovou pak ve zprávě identifikují dostupnost trvalého, bezpečného a finančně dostupného bydlení [Hetmánková 2013].

---

¹ <https://food-not-bombs.cz/>

Cílem této diplomové práce je zmapovat dimenze ženského bezdomovectví, ale především pochopit viktimizující aspekty života na ulici, násilí a trauma, které jsou pro ženské bezdomovectví typické. V práci rovněž stručně shrnu okolnosti ztráty bydlení, subsistenční strategie participantek a strategie jejich přespávání. V práci budu vycházet z feministických náhledů na genderovou problematiku, z antropologických teorií násilí, z výzkumů násilí v životě lidí bez domova a z výzkumů zaměřujících se na roli traumatu a stigmatu v životech žen bez domova. Krom dat z mého výzkumu se budu také okrajově nepřímo opírat o vlastní zkušenost s prací v humanitární službě pro lidi bez domova (tzv. Covid hotel) a krátkou zkušenost s potravinovou pomocí ženám bez domova v rámci činnosti kolektivu Jako doma.

2 TEORETICKÁ ČÁST

Podle analýzy vyloučení z bydlení v Evropě z roku 2015 se téměř všude počet lidí bez domova zvyšuje, pouze s výjimkou některých skandinávských zemí nebo Nizozemska [Domergue in Mayock, Bretherton 2016, Biscotto a kol. 2016]. Další výzkumy upozorňují na propojení evikcí a bezdomovectví s dostupností zdrojů a podpory, ať už ze sociální, osobní nebo finanční sféry, stejně jako s dostupností tzv. „rapid re-housing“. Nedostatečná systémová sociální podpora tuto situaci zhoršuje obzvláště pro zranitelnější skupiny, jakými jsou lidé se slabými nebo nefunkčními rodinnými vazbami [Kenna in Mayock, Bretherton, 2016].

2.1 Chudoba, bezdomovectví a bytová nouze v ČR

Sociolog Daniel Prokop ve své knize Slepé skvrny mluví o chudých lidech jako o třídě „strádajících“ [2020], kterou vymezil na základě absence sociálního, kulturního a ekonomického kapitálu [Bourdieu 1998]. Tato třída tvoří dle jeho výzkumu 18 % české populace [Prokop et al. 2019]. Charakterizuje tuto skupinu lidí jako nízkopříjmové pracující nebo nezaměstnané, či lidi v důchodu s minimem úspor nebo majetku, kontaktů a modernějších typů kompetencí [Prokop 2020: 27]. Až 2/3 dle něj nemají na koho se obrátit v případě potřeby právního nebo finančního poradenství, přitom třetina z této skupiny čelila v posledních letech nezaměstnanosti, čtvrtina exekucím a téměř pětina ztratila bydlení nebo nemohla najít nové [Prokop 2020: 27]. 60 % z této skupiny tvoří ženy [Prokop a kol. 2019]. Ve výzkumu vymezil ještě tři třídy, všechny spadající do nižší střední třídy, největší z těchto tří je třída „ohrožená“, která tvoří 22 procent, může se nejspíše propadnout na dno a její převážná část je opět tvořena ženami – 62 procent [Prokop a kol. 2019]. Ne nepochopitelně jsou tyto nižší třídy také prostoupené velkou mírou rezignace na politiku a demokracii, právě kvůli pocitu, že stejně na politické dění nemají vliv, a kvůli své dlouhodobé ekonomické nespokojenosti [Prokop 2020]. V knize Prokop zmiňuje také inflaci (36 % v letech 2005 – 2020, u povinných výdajů jako potraviny 51% a léky 72%) a růst ceny bydlení (80 %), tyto hodnoty jsou za běžným evropským průměrem [ibid.: 36] a v současné době kvůli válce a jejím dopadům rostou ještě rychlejším tempem. Přestože Prokop míní, že relativně málo lidí u nás trpí extrémní chudobou, píše, že je jí velká část na dohled. Jako důvody propadu do chudoby uvádí rozvod, dlouhodobou nemoc, narození dítěte a mateřskou, tedy z většiny důvody ovlivňující více ženy [ibid.: 38]. Dluhové a právní poradenství při problémech zde není dostatečné, stejně tak sociální asistence rodičům a matkám samoživitelkám v problémech. Mezi matkami samoživitelkami je chudoba v ČR také výraznější než v Evropě [ibid.: 39].

Podle Prokopa český stát také nedokázal využít šestileté období ekonomické konjunktury pro „efektivní řešení bytové nouze a včasnou pomoc při vznikajících potížích“ [ibid.: 39]. V bytové nouzi se v ČR nachází přes 20 tisíc dětí a cca 40 % z nich žije

s matkami a rodinami na ubytovnách a azylových domech². Kvůli neschopnosti zaplatit vstupní kauci k bytu je velká část obyvatel znevýhodněna, především matky samoživitelky, Romky nebo důchodci, nájemních bytů také není mnoho [Prokop 2020: 55]. Bytový fond obcí je u nás absolutně nedostačující a ani výstavba nového bydlení ve velkých městech nestačí uspokojovat poptávku. Mnoho problémů by pomohl vyřešit zákon o sociálním bydlení, který podporuje většina obyvatel ČR³, dosud se mu však nedostalo potřebné politické podpory, aby prošel schválením. Prokop však zmiňuje, že i ve verzi zákona z roku 2017 byly nedostatky jako například to, že poskytnutí bydlení lidem v nouzi bylo pro obce pouze doporučením, nikoli příkazem, nebo to, že na sociální byt by žadatelé měli nárok až po šesti měsících bytové nouze. Za tohoto půl roku se problémy lidí, včetně dětí, mohou díky zkušenosti s azylovými domy a podobnými zařízeními až několikanásobně prohloubit [Prokop 2020: 56]. Zákon taktéž nijak nepracoval s nutností rozmístit sociální byty do různých oblastí, tudíž by mohlo docházet ke vzniku vyloučených lokalit [ibid.]. Na efektivním poskytování pomoci v bytové nouzi se také můžou podílet finance, které by byly získávány například zdaněním nemovitostí. Dle Prokopa by bylo lepší se více zaměřit právě na daně z majetku, místo zbytečně vysokého zatěžování práce, právě proto, že větší a nerovnosti u nás je majetkové povahy, nikoli té příjmové [ibid.: 58]. Obecněji u nás chybí také vyšší podpora nájemního bydlení a to včetně jeho alternativ (např. participativní formy bydlení jako komunitní, družstevní a spolkové), oproti štedře podporovanému bydlení vlastnickému [Prokop 2020; Samec 2018].

Dle sčítání vybraných kategorií osob bez domova z dubna roku 2019⁴ se v ČR nachází 22 830 těchto osob, z nichž 11 608 přespává venku nebo na noclehárnách a z nichž 2600 je dětí [Nešporová, Holpuch, Janurová, Kuchařová 2019]. Z tohoto součtu ovšem vypadá další procento lidí, využívajících ve své nepříznivé situaci komerční ubytovny a podobné. Populace přespávající venku je z 20 % tvořena ženami, v azylových domech pak z 30 % ženami a 32 % dětmi [Nešporová, Holpuch, Janurová, Kuchařová 2019]. V plzeňském kraji pak žije 1153 dospělých lidí bez domova a 114 dětí, z toho 577 osob přespává venku a v noclehárnách. Věkový průměr se pohybuje kolem 45,9 let. Platforma pro sociální bydlení mluví o 54 000 domácnostech v bytové nouzi⁵, kde jsou zahrnutí lidé v již zmíněných komerčních ubytovnách a nevyhovujících bytových podmínkách. Petr Holpuch, pracovník ve Výzkumném ústavu práce a sociálních věcí, v rozhovoru na základě daného sčítání mluví o propasti mezi lidmi spícími venku a lidmi využívajícími nějaké služby a tvrdí, že zatímco lidé navštěvující noclehárny a podobné služby jsou bez domova spíše kratší čas, tak lidé přespávající venku

---

² Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018. Dostupné z: <https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2019/04/Zpr%C3%A1va-o-vylou%C4%8Den%C3%AD-z-bydlen%C3%AD-za-rok-2018.pdf>

³ Postoje k zákonu o sociálním bydlení a jeho podobě 2017. Dostupné z: <https://docplayer.cz/35004161-Postoje-k-zakonu-o-socialni-bydleni-a-jeho-podobe.html>

⁴ SČÍTÁNÍ OSOB BEZ DOMOVA V ČESKÉ REPUBLICE 2019: Kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_458.pdf

⁵ Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018. Dostupné z: <https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2019/04/Zpr%C3%A1va-o-vylou%C4%8Den%C3%AD-z-bydlen%C3%AD-za-rok-2018.pdf>

spadají spíše do dlouhodobého bezdomovectví⁶. Data z výzkumů jako bylo sčítání Nešporové, Holpucha, Janurové a Kuchařové pro MPSV pomáhají utvářet sociální politiky státu i obcí, podrepräsentace žen v těchto výzkumech může tedy hrát velkou roli při implementaci konkrétních řešení.

2.2 Feminizace chudoby

O feminizaci chudoby se mluví na základě rostoucího podílu žen a dětí na celkovém počtu lidí žijících v chudobě. Dle výzkumů jsou hlavními faktory ovlivňujícími ekonomickou situaci rodin změny v jejich složení, tedy separace, rozvody, sňatky, narození dětí a účast rodinných příslušníků na pracovním trhu neboli to, kdo z nich pracuje mimo domov [Renzetti, Curran 2003]. Chudobu rozvedených (separovaných) žen a jejich dětí někteří označují jako chudobu vyplývající z konkrétní události, tzv. *event-driven poverty* [Bane in Renzetti, Curran 2003: 240]. V manželství a při rozvodu tedy existují určité nerovnosti, které se dále odvíjí od třídní nebo etnické příslušnosti. Pokud se například rozvede chudá žena, jiné barvy pleti než bílé, stává se ještě chudší, tento jev Bane nazývá jako „přeskupenou chudobu“ [Bane in Renzetti, Curran 2003: 241]. Nejlépe se po rozvodu logicky daří ženám, které jsou bezdětné, ve středním věku, s profesionální kariérou. Ekonomická nezávislost je jedním z ukazatelů relativního blahobytu rozvedených žen a mužů [Renzetti, Curran 2003: 242]. Vzhledem k tradiční genderové dělbě práce mezi heterosexuálními páry v naší společnosti muži sňatkem získávají mnohem více než ženy.

Placená a neplacená práce je dalším faktorem ovlivňujícím chudobu žen. Fenomén neplacené práce je již dlouho přítomen ve feministických studiích práce, hovoří se o něm jako o reprodukční práci, ekonomice péče nebo druhé ekonomice [Raworth 2020, Ferguson 2019] a vychází především ze socialistického, marxistického nebo reprodukčního feminismu. Spadá sem vše podstatné pro reprodukci lidské života a udržování našich těl, tedy čas, znalosti, schopnosti, péče, empatie, výchova a vzájemnost. Péče poskytovaná v domácnosti je nezbytná k lidskému blahobytu, pokud by ženy krom svého platu pobíraly běžnou hodinovou sazbu za další své role jako hospodyně, uklízečka, řidička nebo domácí učitelka, jejich ekonomická pozice by se výrazně zlepšila [Raworth 2020: 79]. Pokud se zkracují rozpočty na financování předškolních zařízení, komunitních služeb pro rodiny, rodičovské příspěvky a podobně, musí rodiny nést větší zodpovědnost a matky s dětmi čelí zvýšené zranitelnosti a společenskému stresu [ibid.].

Feministická studia práce se také věnují útlaku v placené námezdní práci, kde existuje segregace vertikální a horizontální, tedy v oblastech, kde jsou ženy zaměstnávány a v ohodnocení práce. Pokud se pohybujeme v poli liberálnějších feminismů, feministky se zabývají především tzv. *gender pay gap* neboli rozdílem v platovém ohodnocení žen a mužů, počtem žen na níže ohodnocených pracovních pozicích a možnostem sladování pracovního a rodinného života.

---

⁶ Nový výzkum ukazuje, kolik lidí je v Česku bez domova. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2019/12/novy-vyzkum-ukazuje-kolik-je-v-cesku-lidi-bez-domova/>

V ČR mají ženy asi o 20% nižší platy než muži a pracují méně let, následně mají i nižší důchody [Prokop 2020: 60]. Žen žijících v příjmové chudobě je u nás o 40-50% více než mužů⁷. Platy bezdětných žen a mužů se liší o 15%, při mateřství *gender pay gap* ještě roste [Prokop 2020: 62]. Politická legislativa sladování mateřského a pracovního života nepřeje, zdanění zkrácených úvazků je příliš velké, příspěvky na předškolní péči malé a zaměstnavatelé dají raději přednost jiným než mladým ženám kvůli potenciálnímu několikanásobnému odchodu na mateřskou [Prokop 2020: 62, Homfray]. Pokud má rodina více dětí, či se rozpadne, hrozí dětem často chudoba, až polovina mužů neplatí alimony a systém takovým matkám nedokáže adekvátně pomoci [Prokop 2020: 62]. Další přítěží pak pro tyto rodiny mohou být exekuce [Ibid].

2.3 O čem mluvíme, když se bavíme o ženském bezdomovectví

Přestože v historii bylo určitou intelektuální obcí uznáno, že ženská zkušenost s bezdomovectvím se liší od té mužské, co se týká výzkumu této specifické ženské zkušenosti, panovala zde ještě donedávna silná neznalost této dimenze. Podle Wardhaugh [1999] zůstávalo ženské bezdomovectví z velké části neviditelné kvůli specifickému stigma pojímání se k obrazu „nezabydlené ženy“, které vychází z nazírání ženy jako vymístěné z akceptovatelné role ženy v rámci evropských a západních kulturních norem. Žena, která není manželkou, matkou nebo pečující, bez ohledu na její charakteristiky, je považována za deviantní [Wardhaugh 1999; Mayock, Bretherton 2016: kap. 3]. Ženy bez domova se proto z veřejného prostoru spíše ztrácejí, preferují úkryt před zraky veřejnosti, snaží se přežívat dlouho u známých a přátel, na ubytovnách a v ubytování pro lidi bez domova. (Žena, která se objevuje například nepříliš čistá ve veřejném prostoru, je vnímána jako deviantka, jak ze své společnosti přidělené kulturní role, tak jako deviantní výskytem ve veřejném prostoru - sama, špinavá, bez muže, bez dítěte.) Ženské bezdomovectví taktéž zahrnuje extrémní formy chudoby, jakými jsou dětské bezdomovectví, protože ženy jsou často osamělými matkami s dětmi [Mayock, Bretherton 2016]. Protože ženy bez domova nebyly často tolik vidět, mylně se předpokládá, že jde o menší společenský problém.

V roce 2012 vzniká platforma Women's Homelessness in Europe Network⁸, založená na spolupráci mezi výzkumníci a výzkumníky v oblasti bezdomovectví z dvanácti evropských zemí a vychází sborník textů o ženském bezdomovectví v Evropě nazvaný Women's Homelessness in Europe [Mayock, Bretherton 2016], ze kterého budu v této části představující téma ženského bezdomovectví do velké míry vycházet.

V posledních letech začínají evropské politiky bezdomovectví více rozlišovat a snažit se na různorodá specifika reagovat. Usnesení Evropské parlamentu ze 14. dubna 2016 se při stanovení cíle bojovat s chudobou ve světle rostoucích nákladů na bydlení adresně zabývalo i ženským bezdomovectvím. Usnášející se společně shodli na potřebě dalšího výzkumu v této oblasti a nutnosti akce Evropské komise, Evropského Institutu Genderových Nerovností

⁷ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_li02

⁸ <https://www.feantsa.org/download/nicholaspleace-2979989621768586038.pdf>

(EIGI) a jeho členských států. Krom obecné nutnosti výzkumu ženského bezdomovectví a jeho příčin, se zde vyzývalo k zaměření se na genderově specifické prvky, jakými jsou ekonomická závislost na základě pohlaví, dočasné bydlení, nebo vyhýbání se sociálním službám [European Parliament 2016, Key Recommendation 39].

FEANTSA, Evropská federace národních organizací pracujících s lidmi bez domova, vyzvala k zahrnutí specifických potřeb žen bez domova ohrožených domácím a genderově podmíněným násilím do strategických reakcí na genderově podmíněné násilí. FEANTSA taktéž vyzývá k co nejširší definici ženského bezdomovectví, která dokáže pojmut diverzitu bezdomovectví a vyloučení z bydlení u žen. Ve svém průvodci pro vytvoření efektivní podpory a řešení pro ženy zažívající bezdomovectví⁹ vyzdvihuje mimo zaměření se na domácí násilí také intersekcionalní přístup a formování strategických cílů a politik na základě expertízy žen s bezdomovectvou zkušeností. Taktéž upozorňuje, že je nutné poskytnout těmto ženám širokou paletu možností v oblasti ubytování, nicméně základním cílem zůstává permanentní zabydlení. Ženy však musí mít na výběr, jak v možnostech ubytování, tak v míře poskytované sociální podpory.

Stejně tak se potřeba explicitní pozornosti k ženskému bezdomovectví a pochopení tohoto problému objevuje ve strategii přístupu k ukončování bezdomovectví ve Finsku, který je považován za standard koordinované a všeobjímající strategie prevence bezdomovectví [Mayock, Bretherton 2016].

Přesná šíře ženského bezdomovectví v Evropě ani ČR není známa, průzkumy pouze ukazují stoupající počet lidí bez domova v sociálních službách a spících venku obecně. Dostupná čísla vychází především z pokusů o sčítání spících venku a lidí ubytovaných a přespávajících v dočasných přístřeších pro lidi bez domova. Rozdíly v definicích a měřících technikách a přístupech vytvářejí zásadní rozdíly, které následně ovlivňují demografie a počty lidí bez domova. Prozatím zůstávají ženy bez domova ve statistikách i výzkumech nedostatečně zastoupeny a genderové dimenze bezdomovectví nedostatečně prozkoumány.

2.4 Stručný historický exkurz

Lidé bez domova byli již od 19. století vnímáni elitou jako nebezpeční, jako hrozba tichému souhlasu s kapitalismem, tudíž jako těla vyžadující resocializaci, která by zajistila jejich účast na trhu práce a tvorbě zisku [O'Sullivan 2016]. V poválečné době s růstem sociálních států se pohled trochu změnil, lidé bez domova byli nazíráni spíše jako deviantní a „podsociální“. Nebylo vnímáno, že jich je tolik, přežívali v úpadkových čtvrtích a oblastech, nebo institucích pod dohledem, kde vyžadovali zásah různých sociálně-pracovních aktérů, případně policistů a tím uvažování nad těmito lidmi končilo. To se opět mění od 70. let, kdy se bezdomovectví stává viditelnějším. Lidé bez domova začínají být považováni za narušení, nebo narušené, vykázané z psychiatrických institucí a potřebující reinstitucionalizaci skrz útulky pro lidi bez domova. Snaha o patologizaci, medikalizaci a infantilizaci lidí bez domova je ale

---

⁹feantsa.org/public/user/Resources/resources/Guide%20supporting%20and%20solutions%20for%20women.pdf

pravděpodobně spjatá i se stavem pracovního trhu, přestože byli vykreslováni jako narušení a nebezpeční, nejsou pro to žádné pořádné důkazy. Podle Sullivana by se bezdomovectví dalo brát spíše jako výsledek nepravidelné a nejisté práce a s tím související rezidenční a ekonomické nestability [ibid.]. Ekonomické výkyvy značně ovlivňují míru bezdomovectví, kdy v dobách hospodářských depresí lidé v prekérních a nejistých situacích migrují za prací a hledají následně útočiště u městských, či charitativních organizací. Když se pracovní nabídky zase rozšiřují, počet lidí bez domova klesá, přesto ale určitý počet stále zůstává bez domova nebo v nejistém bydlení. Bezdomovectví žen se kromě pracovních podmínek pojí také s měnícím se pohledem na „domesticitu“, sexualitu a rození dětí, které pak formují jejich vztah k pracovnímu trhu a jejich schopnosti přežít jako ženy samotné [O'Sullivan 2016]. I historicky se jeví, že žen bez domova příliš nebylo, což je ale dáno spíše nevhodnými výzkumnými postupy a místy, kde byli lidé bez domova vyhledáváni.

Dle literatury by se mohlo zdát, že ženy bez domova do 80. let existovaly pouze minimálně. V jedné z prvních detailnějších studií ženského bezdomovectví v USA, Theodore Caplow deklaruje, že ženské bezdomovectví je jakousi sociologickou záhadou. Navrhoval, že pokud by se faktory vysvětlující bezdomovectví vztahovaly stejně na muže, jak na ženy, mělo by být žen bez domova stejně jako mužů, kde je ale tedy najít [Caplow citován in O'Sullivan 2016]? Jiní sociální vědci zase hledali příčiny menšího počtu žen bez domova v esencialistickém pojmání genderu a jeho rysů, v inklinaci mužů k objevování a toulkám a žen k domáckosti [Laubach citován in O'Sullivan 2016]. Další ale už začali upozorňovat, že záleží, kde tyto ženy také hledáme, kam je zařazujeme. Pokud si začneme všimnout i žen v chudobincích, sirotčincích a charitách pro ženy, nebudeme hledat pouze v docích pro tuláky nebo policejních zařízeních, čísla se začnou měnit.

Většina výzkumů byla průřezová, zachycující lidi, kteří byli bez domova spíše déle. Pro zachycení dynamiky bezdomovectví se hodí více dlouhodobý výzkum, jelikož dokáže podchytit fenomén toho, že většina lidí zůstává bez domova spíše na určitý čas a daří se jim z tohoto stavu dostat. Někteří autoři [Culhane, Kuhn 1998] rozdělují populaci lidí bez domova na tranziční, co se rychle dostane zpět do bydlení, jednotlivce pohybující se v bezdomovectví epizodicky a lidi zůstávající v něm chronicky, kteří využívají služeb pro lidi bez domova převážně, nebo je můžeme potkat venku. Významná část, dle Culhane 80 procent byla ale bez domova pouze tranzičně. Lidé setrvávající ve službách bez domova dlouhodobě jsou také hlavně muži, což může chápání této populace značně narušovat. A historicky byla většina zařízení formálně pro lidi bez domova stavěna také pro muže. (Ženy bez domova bychom ale našly v dalších zařízeních třeba pro matky s dětmi a podobně.)

2.5 Obraz ženy (bez domova) a jeho implikace v politické rovině

Sdílené představy o domově, bezdomovectví a roli ženy ve společnosti ovlivňují sociální politiky, bydlení a politiky bezdomovectví a tím pak i šanci žen na ukončení bezdomovectví. Jak píše Orloff, „genderové vztahy ztělesněné v dělbě práce na základě pohlaví, v povinné heterosexuality [viz Rich 1980], v diskurzech a ideologiích občanství, mateřství, feminity,

maskulinity, a podobných utvářejí zásadně charakter sociálních států“ [Orloff in Mayock, Bretherton 2016: 42]. Tyto představy jsou utkávány jazykem a interakcemi sociálních aktérů v průběhu času a významy pak vtisknuty do společnosti [Berger, Luckman 2001], diskursivně se tak utváří kategorie ženy „bezdomovkyně“, která v rámci diskursivních praktik a specifických polí navozuje určité charakteristiky takové osoby, její potřeby, legitimitu nároků na určité zdroje a přístup k nim.

Dle výzkumů Austerberry a Watson z 80. let v Británii, bytová politika státu posilovala patriarchální a kapitalistické struktury rodiny. Poskytování bydlení takovým způsobem, měla dle jejich feministického výzkumu závažné důsledky na životy žen. Od té doby klesla na významu nukleární rodina a více žen se dostalo na pracovní trh, přesto z toho nebenefitovaly všechny ženy. Pro matky samoživitelky ve špatně placených pracích se naopak riziko propadu a bezdomovectví zvýšilo. Ženy zůstávají hlavními pečovatelkami o děti a jsou marginalizovány na trhu práce, stejně tak jako mají nízkou kupní sílu na trhu s bydlením. Udržet si bydlení však bez dostatečně dobře placené práce a ochrany sociálního státu lze jen těžko. Dle Watson [2000] definice a politiky fungují stále v generovaném poli, zároveň se v teoretizování ženského bezdomovectví nesmí zapomínat na strukturální a psychologické faktory a zkušenosti. Schopnost žen dosáhnout na dostupné bydlení a udržet si ho, závisí na možnostech bezpečné a dostatečně ohodnocené práce a ochraně sociálním státem. Pro matky samoživitelky a nezaměstnané je v rámci Evropy riziko chudoby a vyloučení z bydlení dle výzkumů vyšší [Edgar citován in Mayock, Bretherton 2016: 44]. Některé feministické pohledy však mohou potřeby žen esencializovat, až generalizovat, je třeba neustále brát v potaz heterogenitu ženské populace bez domova, jejich různé původy, zkušenosti, sociokulturní kontexty. Přesto všechny ženy v Evropě sdílí podřízenou pozici v patriarchální kapitalistické společnosti, což ovlivňuje jejich zranitelnost vůči bezdomovectví.

2.6 Ženské bezdomovectví a sociální politiky států

Bretherton, Benjaminsem a Pleace při uvažování nad sociálním státem v tomto směru vycházejí z Esping-Andersonovy typologie režimů, avšak s opatrností, jelikož obdržela mnoho kritik [Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016: 76]. Pro evropský kontext se dle nich dá mluvit o 5 typech států:

- Sociálně-demokratický režim, zahrnující přerozdělování, kde je zaměstnání flexibilní a stát poskytuje rozsáhlé dávky sociálního zabezpečení a podpory v nezaměstnanosti. Jde například o Dánsko, Finsko, Norsko a Švédsko
- Korporativní režim, kde se společenská rizika sdílí s příspěvkem do společného zdroje, přístupného ve chvíli potřeby, tyto systémy kladou menší důraz na redistribuci. Patří sem např. Rakousko, Francie a Německo
- Liberální režim vychází z předpokladu, že většina obyvatel by měla být schopná být ekonomicky aktivní a postarat se o sebe sama, poskytuje podmíněně výhody nezaměstnaným a neschopným práce. Jako příklad udávají autoři Irsko a Velkou Británii

- Jihoevropský a mediteránní režim operují na základě toho, že sociální podporu má poskytovat primárně rodina a ne stát, pokud rodina nefunguje nebo neexistuje, je dostupná určitá podpora. Tyto systémy přisuzují ženám pečující role (v ohledu k dětem, starším, atp.) Patří sem Řecko, Itálie, Portugalsko a Španělsko
- Post-socialistické režimy, které poskytují náhradu příjmu při nedostatečném generování financí pro uživení jednotlivce nebo domácnosti, nebo pokud nikdo nemůže být ekonomicky aktivní. Existuje zde určitá právní ochrana zaměstnaných, míra této ochrany a stupeň ekonomické nedostatečnosti, při které jsou benefity vypláceny, varíují dle země. Sem spadá Česká Republika, Maďarsko, Slovinsko nebo baltické státy, avšak ty jsou někdy vyčleňovány do další post-socialistické liberálnější skupiny [Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016: 76-77].

Někteří autoři míní, že bezdomovectví v severských státech je pouze reziduálním problémem a rozsáhlý sociální stát bezdomovectví úspěšně čelí [Meert citován in Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016: 77]. Díky zaměření se na komplexní a specifické individuální potřeby určitých skupin lidí bez domova, např. uživatelů drog nebo duševně nemocných, a vytvoření specifických programů pro boj s bezdomovectvím se těmto státům daří bezdomovectví snižovat [ibid.]. Další autoři tuto myšlenku podporují a shodují se, že bezdomovectví je ovlivněno typem sociálního státu [Stephens, Fitzpatrick citován in Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016: 76-77]. Například data z Francie, Španělska a Velké Británie naznačují přítomnost velké skupiny lidí bez domova s nepříliš náročnými potřebami, jejichž bezdomovectví se zdá být spojeno se socio-ekonomickým znevýhodněním, a s pouze malou skupinou lidí potřebujících vysokou míru podpory [Brousse in Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016: 76-77]. Data z některých zemí zase svědčí o množství překerně bydlících chudých lidí, kteří mohou snadno přijít o bydlení a pak se do něj opět sami dostat, avšak do nejistých podmínek [Meert, Bourgeois in Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016: 78]. Autorka a autoři míní, že v jižních státech Evropy je i přes slabší sociální stát zabraňováno bezdomovectví skrz vyšší míru pomoci v rámci rodiny, což by mohlo osoby se slabými rodinnými vazbami zde žijící naopak činit zranitelnějšími. K mediteránním a post-socialistickým státům se autorka a autoři nevyjadřují, protože dat z těchto států je méně a jsou dle nich méně spolehlivé. Doporučují další výzkumy týkající se typů sociálních států s ohledem na korelaci s bezdomovectvím a skupinami lidí bez domova [Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016].

Všechna výše zmíněná data mohou být zkreslená i kvůli předpokládané podprezentaci žen ve výzkumech a neúplným nebo nekonzistentním údajům o formách bezdomovectví. Sociální politiky státu vycházejí do určité míry z dat poskytovaných sociálními službami, pokud však ženy tyto služby nevyužívají, následně to ovlivní dané politiky. A právě to naznačují některá data. Ženy možná méně využívají těchto služeb a jejich vyhledávání se snaží co nejvíce oddálit využíváním neformální podpory [Jones in Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016, Hetmánková 2013]. Kromě toho, že ženy často přespávají po ztrátě bydlení u známých a podobně, se ženy přespávající venku mohou vyhýbat službám pro

lidi bez domova nebo dalším místům sdružujícím tyto lidi, protože by se zde nemusely cítit bezpečně. Bretherton, Benjaminson a Pleace nastiňují hypotézu, že pokud se ženy službám pro lidi bez domova vyhýbají, může tím být ovlivněn i vztah k sociálním politikám státu a omezeno využívání jeho benefitů [Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016: 81]. Pokud je využívání sociálních služeb lidem bez domova takto generované a ženám se dostává méně podpory, bude pro ně horší zmírňovat potenciální zdravotní problémy, dostat se k sociální podpoře (vyřízení dávek, viz i to, že některé ženy nenavštěvují třeba výdeje polévky kolektivu Food Not Bombs z důvodu vzniku potenciálně konfliktních situací apod.) nebo čelit dlouhodobému a opakovanému bezdomovectví. Kvůli tomu, že ženy vyhledávají služby pro lidi bez domova později, také vliv negativních dopadů bezdomovectví může být v tento moment již značný. V důsledku toho mohou ženy přicházet do takovéto služby z důvodu akutnějších potřeb, než mají muži [Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016]. Pokud jsou ženy na ulici dlouho nebo opakovaně a mají specifické potřeby podpory, může to svědčit o nedostatku přístupu k této podpoře nebo překážkách v jejím vyhledávání. Nevyužívání těchto služeb se nevyhnutelně bude odvíjet od jejich charakteru. Žena pravděpodobněji využije housing-led služeb s terénní formou podpory a specializovaných služeb pouze pro ženy než nouzových přístřeší pro muže i ženy, špatnými prostorovými dispozicemi a sdíleným spacím prostorem, nebo minimálním počtem zaměstnanců [Bretherton, Benjaminson, Pleace 2016]. Pokud je bezdomovectví dlouhodobé, klesá i pravděpodobnost, že se z něj člověk sám dostane, což poukazuje na systémové chyby, kdy nedochází k včasnému rozpoznání potřeb a jejich řešení.

Výzkumy naznačují, že genderová rozdílnost v potřebách se může týkat psychiatrické a psychické péče, léčby závislostí či potřeby vlastního terénního pracovníka. Hlubšímu porozumění těmto potřebám může napomoci zjištění vzorců, na základě kterých zranitelnější skupiny záchranou sítí pro lidi bez domova propadají. Ženy bez domova, které služeb využívají, mohou potenciálně potřebovat i další podporu a asistenci při přístupu k dalším službám nebo léčbě (např. doprovody k psychiatrům, zdravotníkům, nebo lepší podporu od státu a následně i služeb vůči ženám bez českého občanství). Ženy, které měly ještě před ztrátou domova komplexní a specifické potřeby podpory, které jim v přístupu k pomoci sociálního státu nebo zdravotní péči mohly zabraňovat, je třeba s jejich potřebami identifikovat a vytvořit adekvátní systémy pomoci.

Kromě rozdílů sociální pomoci na úrovni státu může samozřejmě variovat i úroveň pomoci v jednotlivých regionech a obcích (Praha vs. jiná velká česká města).

2.7 Migrace a bezdomovectví žen

V rámci studií se ukazuje, že počty migrantů využívajících služeb pro lidi bez domova rostou [Mostowska, Sheridan 2016], což do jisté míry souvisí s rozvolňováním hranic a migračními trendy. Určité trendy se vážou ke globálním nerovnostem, nárůstu nezaměstnanosti v EU, eskalaci státních dluhů, nebo ke konfliktům v domovských zemích příchozích [ibid.], každá země v EU má své politiky a diskurzy ovládající nahlížení na tuto problematiku, každá

poskytuje jiná práva a jiné možnosti sociálního zabezpečení nebo uvaluje různá omezení. Migranti a migrantky s nejistým bydlením mívají odlišné zkušenosti než obyvatelé zemí, kam přicházejí. Disponují obvykle menším finančním kapitálem, omezenějšími sociálními vazbami a často pracují v nejistých a dočasných zaměstnáních a na nekvalifikovaných pracovních místech. Často pracují u zaměstnavatelů, kteří jim zároveň poskytují ubytování, v těchto případech pak ztráta zaměstnání znamená i ztrátu bydlení [Allamby citován in Mayock, Bretherton 2016: 240]. Migrant*ky, a především migranti jiné barvy pleti a příslušníci etnických menšin, mohou mít také problém při shánění bydlení a možnostech si jej udržet [ibid.]. Mohou také bydlet v segregovaných lokalitách a zažívat i teritoriální stigmatizaci, což může mít na jejich blahobyt a udržení si bydlení negativní vliv. Časté také bývá obsazování horšího bydlení a vynakládání nepřiměřených financí na jeho udržení nebo získání, ve vztahu k zaměstnání a příjmu to může neúměrně více dopadat na ženy [ibid.] Migranti mohou mít menší zkušenosti se znevýhodněním a traumaty v raném věku než skupina lidí bez domova s trvalým pobytem v zemi, mohou mít i vyšší vzdělání nebo lepší pracovní zkušenosti, ale limitující pro ně v cílových zemích bývá přístup k sociálním dávkám a základním službám. O možné podpoře a podpůrných službách mívají i menší povědomí. Podpora se v EU také většinou pojí s prokazováním trvalého pobytu nebo spojení s místem (např. rodina v místě pobytu nebo zaměstnání zde) a pokud to migrantky nejsou schopny prokázat, nemusí podporu dostat. Ústředním se tedy jeví omezení přístupu ke zdrojům a službám na základě právního statusu, statusu pobytu a ještě zranitelnějšími se pak stávají lidé doklady postrádající. Některé studie navrhují, že bezdomovectví migrantů by se dalo předcházet právě poskytnutím plných práv a nároků [Crosscare 2012].

Ženy migrantky se častěji než muži zapojují do transnacionálního života a mohou se více než muži pohybovat mezi zeměmi, častěji svou zemi původu navštěvovat, čímž odporují kasickému procesu imigrace-usazování-integrace [Mostowska, Sheridan 2016].

2.8 Mateřství

Jak hovoří mnoho feministických autorek [např. Morris 2001], ženy jsou běžně vnímány ve dvou stereotypních konstrukcích, jednou z nich je mystická, tajemná až nadpřirozená bytost, někdy jdoucí do extrému zákeřné čarodějnice nebo do extrému nečisté nespoutané běhny, druhou je čistá, uctívaná (u nás monogamní) matka, ztělesněná v extrému neposkvrněné zbožštělé madony. Pokud není matkou a splňuje určité vzhledové nároky, stává se objektem erotického zájmu. Sexuální přitažlivost ženy může být pro muže s psychoanalytickými teoriemi řečeno potenciálně destabilizující silou, hrozící mu kastrací. Pokud se matkou stává, je považována za ztělesnění skutků lásky a oběti a v mnoha kulturách se tato mateřská hodnota staví na piedestal, což vytváří propast mezi tím, jak ideál matky vnímají ženy a muži a mezi tímto ideálem a skutečností [Kitzinger 1994]. V mnoha kulturách se podřízené vnímání ženy také pojí s nečistotou, která je konstruována spolu s jejím menstruuujícím tělem, pokud se však stane matkou, její postavení se většinou výrazně mění.

Z návštěv denních center či nocleháren by se mohlo jevit, že většina žen bez domova je svobodných a bezdětných, opak je často pravdou. Hodně z těchto žen je matkami a některé z nich kvůli odloučení od dětí zažívá i značnou psychickou nepohodu a utrpení. Pokud jsou děti ještě malé, většinou si ženy přejí být zpět s nimi a upevnit s nimi znovu vztah [Biscotto, Pinto de Jesus, Da Silva, Oliveira, Merighi 2016, Mayock, Bretherton 2016].

2.9 Zdraví a bezdomovectví žen

Výzkumů týkajících se zdraví lidí bez domova zatím není mnoho. Pro ženy může být zdraví a přístup ke zdravotnickým službám velkou výzvou. Být bez domova zvyšuje zdravotní rizika, snižuje osobní bezpečnost a vede k vyšší nemocnosti a úmrtnosti [Wolf, Anderson, Dries, Hrast 2016]. Co se týče pojištění a financí může být v jiných evropských zemích v přístupu ke zdravotní péči problém, zde jsme na tom z hlediska možné pomoci v rámci státního systému naštěstí o něco lépe, přesto může být přístup ze strany zdravotnických zařízení někdy méně ochotný, stigmatizující nebo diskriminující. Studie na zdraví často nerozlišují ženy a muže, ačkoliv pohlaví v této oblasti hraje podstatnou roli. Wolf, Anderson, Dries a Hrast tedy upozorňují na značný prostor ve výzkumu zdraví žen bez domova, navrhují, že by bylo dobré například porovnat rozdílnost potřeb týkajících se zdraví u žen v nejistém bydlení a u žen spících venku nebo v dalších typech nejistého a neadekvátního bydlení dle kategorie ETHOS a zjistit, zda vznikají mezi těmito skupinami rozdíly. (Většina výzkumů se spíše dotýká lidí přespávajících v noclehárnách a azylových domech, případně spících venku bez přístřeší.) Navrhují také uvažovat nad kategorií zdraví více jako o celkovém blahobytu člověka, než se zaměřovat na konkrétní zdravotní stavy [Wolf, Anderson, Dries, Hrast 2016: 173].

Co se týče fyzického zdraví, potýkají se ženy s celou řadou problému, jako jsou infekční a civilizační nemoci, spojené právě často s životem na ulici. Ze španělského výzkumu z roku 2005 vyplynulo, že za poslední rok se ženy nejčastěji setkávaly s problémy s krevním oběhem, chřipkou a nachlazením, problémy s kosterním systémem a dýchacími obtížemi, méně častěji pak s tuberkulózou a cukrovkou [Muñoz et al. 2005]. Z vlastní pracovní zkušenosti s lidmi bez domova na tzv. Covid hotelu, kde trávili svou izolaci, bych také mezi nejčastějšími jmenovala problémy s krevním tlakem, různé kožní problémy, ať už infekční, nebo jiného typu, žaludeční problémy a alergie, případně další civilizační nemoci jako cukrovka a obezita. Dále existují výzkumy týkající se pohlavně přenosných chorob a infekcí, včetně HIV, které se ale ve výsledcích poměrně liší a počty takto nemocných se pohybují v řádech jednotek nebo nižších desítek procent [Wolf, Anderson, Dries, Hrast 2016: 158], taková data pro ČR bohužel nemáme a bylo by třeba tato hluchá místa zaplnit. Přesto se u nás obecně mluví alespoň o nízké prevalenci HIV. Je také důležité mít na paměti, že ženy pracující v sexbyznysu nebo ženy užívající drogy vůči těmto přenosnými nemocem budou zranitelnější.

Problematičtější je zdraví psychické, které je ale pravděpodobně problémem podstatným a důležitým. Studie však využívají různé prostředky k měření a měřítka a stává se tak obtížnější vyvozovat z nich obecnější závěry. Nejčastěji se však v souvislosti s ženským

bezdomovectvím mluví o post-traumatické stresové poruše (PTSD), depresích, schizofrenii a sebevražedných myšlenkách [Ibid.].

Specifickou oblastí je pak užívání návykových látek, které se může i pojit se ztrátou domova. Obecně se uznává vyšší prevalence užívání návykových látek mezi lidmi bez domova než i lidí zabydlených a výzkumy toto potvrzují i u žen, rozdílné to bývá pak mezi jednotlivými podskupinami žen bez domova [Ibid.]. Například Wenzel s kolektivem zjistili, že mezi ženami žijícími v azylových domech je 13x větší pravděpodobnost závislosti na drogách a alkoholu [2004]. Studie také naznačují, že ženy často s užíváním drog a alkoholu začínají brzy a s pádem do bezdomovectví se míra jejich spotřeby ještě zvyšuje. Ve Španělsku výzkum například ukázal spotřebu drog za posledního půl roku u žen bez domova pro sedativa v 22.9 procentech, pro heroin v 17.1 procentech, pro kokain v 14.3 procentech, pro marihuanu v 5.7 procentech a pro jiné substance v 8.3 procentech [Muñoz et al. 2005].

Chudoba a bezdomovectví je obecně bráno jako faktor zhoršující zdraví, vysvětlení, proč k tomu samotné bezdomovectví může vést je více. Jedním z nich může být komplexní ztráta jak domova, sociálních vazeb nebo sociální role, takové ztráty většinou vyvolávají trauma. Pro některé ženy může pád do bezdomovectví znamenat také odloučení od dětí, což má na jejich psychiku také další negativní vliv. Neadekvátní prostředí k životu a zhoršené možnosti životosprávy často vedou ke zdravotním problémům, které také dále ovlivňují psychickou pohodu. Ženy venku musí snášet fyzické útrapy jako drsné počasí, hrozící fyzické napadení nebo sexuální obtěžování a zneužívání, nedostatek jídla a jeho nižší kvalita, nebo nemožnost základní péče o své tělo [Wolf, Anderson, Dries, Hrast 2016: 163]. Krom toho výzkumy poukazují na pocity osamělosti, nedostatek sociální opory, ztrátu bezpečí, předvídatelnosti a kontroly [Ibid.]. Ženy z azylových domů také popisovaly život zde jako extrémně nepříjemný, chaotický a stresující, ženy zde postrádají soukromí, cítí se infantilizovány zaměstnanci a mají zhoršenou schopnost se vyrovnávat s každodenními nestandardními situacemi, to vše spolu se zažívanou viktimizací negativně dopadá na jejich zdraví. Výše zmíněný výzkum ze Španělska srovnával problémy se zdravím žen bez domova a chudých žen v domácnosti, které však některých služeb pro lidi bez domova využívaly, a autoři došli k závěrům, že přestože zdravotních problémů a nemocí jako tuberkulóza, žloutenka, kosterní problémy, jaterní problémy, pohlavně přenosné choroby a úzkosti bylo podobně, u žen bez domova byla vyšší prevalence HIV, kožních poruch, oběhových problémů a depresí a sebevražedných myšlenek [Muñoz et al. 2005]. Další studie vlivy života v bezdomovectví a traumatických událostí na zdraví potvrzují.

2.10 Role násilí v bezdomovectví žen

Typy násilí, které nás ve spojení se ženami bez domova napadnou jako první, bychom asi mohli dle Scheper-Hughes z většiny zařadit do tzv. *každodenního násilí*, které zahrnuje každodenní praktiky a exprese násilí na mikro-interakční úrovni: interpersonální, domácí a delikventní [Scheper-Hughes 1996]. Její koncept se zaměřuje právě na individuální životní zkušenost, která normalizuje drobné brutality a strachy na komunitní úrovni a vytváří běžně

přijímaný étos násilí. Nancy Shepher-Hughes s tímto konceptem chtěla přinést více pozornosti méně viditelnému násilí, které se odehrává v „časech míru“ a jehož oběťmi jsou především chudí lidé. Phillippe Bourgois pojem zužuje na rutinní praktiky a exprese interpersonální agrese, která slouží normalizaci násilí na mikroúrovni, jakými jsou domácí, delikventní a sexuální konflikt a také zneužívání substancí[Bourgois 2003].

Krom těchto každodenních víceméně dobře pozorovatelných typů násilí (a o trochu složitěji rozpoznatelného symbolického), s nimiž se musí lidé na ulici pravidelně vyrovnávat, se stát a neoliberální ideologie na lidech bez domova dopouští hlavně násilí strukturálního, které Galtung definuje jako politicko-ekonomické síly, pravidla mezinárodního trhu, nerovný přístup ke zdrojům, službám, právům a bezpečnosti, které ovlivňují životní šance. Strukturální násilí na různých úrovních součinností mnoha procesů vůbec umožňuje to, aby se lidé stále ocitali bez bydlení a následně se jim dále umenšoval přístup k dalším zdrojům, právům a pocitu bezpečí. Strukturální násilí ve své podstatě vede k tomuto každodennímu násilí[Bourgois 2003]. Bourgois na základě svého výzkumu mezi pouličními dealery cracku v USA črtá pobyt v terénu jako otevřené okno ukazující mechanismy, pomocí kterých se strukturální a symbolické násilí mísí, aby se přelily do násilí každodenního: extrémní vyloučení, sociální nerovnost a materiální mizérie jsou v El Barriu na základní úrovni vyjadřovány skrze interpersonální konflikty, které společensky zranitelní lidé působí především sami sobě (prostřednictvím zneužívání návykových látek), svým nejbližším (domácím násilím a skupinového znásilňování mladistvými), sousedům a komunitě (krádežemi, loupežemi, napadeními apod.). Svou tezi dále rozvíjí myšlenkou, že takto vzniká lokalizovaná kultura teroru, neboli zvýšené každodenní násilí, které posiluje hranice toho, co nazývá americkým urbánním apartheidem[Bourgois 1995, Bourgois 2003].

Intimní a domácí násilí

Mezi ženami, které mají zkušenost s bezdomovectvím, je zdokumentován i častý výskyt domácího násilí. Výzkumy i statistiky z evropských i severoamerických zemí ukazují, že ženy častěji než muži zažívají domácí násilí a s ním spojenou ztrátu domova [Feantsa 2007]. Pokud následně vstoupí do sociálních služeb pro lidi bez domova nebo pro oběti domácího násilí, většinou se jejich šance na stabilní a udržitelné bydlení snižují [Mayock, Bretherton, Baptista 2016]. Domácí násilí je považováno za jeden z faktorů nejvíce přispívajících ženskému bezdomovectví. Intimní násilí mezi partnery může zahrnovat akty fyzického, sexuálního, ekonomického násilí nebo psychické týrání a kontrolující jednání¹⁰. Domácí násilí je pojímáno jako multidimenzionální fenomén, ke kterému dochází v rámci rodiny nebo domácí jednotky mezi partnery, či bývalými partnery. Někteří autoři hovoří o tom, že bezdomovectví některé ženy mohou vnímat jako řešení, protože představuje opuštění násilného domácího prostředí [Lewinson, Thomas, White 2014, Wardhaugh 1999].

---

¹⁰http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42495/9241545615_eng.pdf;jsessionid=AA31AA9493DF9463E00BBE8B8FE2A0D6?sequence=1

Proč je to pro ně řešení? Význam domova tkví do velké míry v pocitu osobního bezpečí, ontologické jistoty, pocitu kontroly, nebo ochranných hranic, může také poskytovat také potvrzení kulturní nebo symbolické identity a pojí se s ním i pocit „přináležení“ [Madden, Marcuse 2020; Mayock et al. 2016]. Padgett identifikovat 4 klíčové pilíře ontologické jistoty mezi nedávno zabydlenými duševně nemocnými lidmi, které zahrnovaly domov jako místo stálosti, soukromí, kontroly a konstrukce identity, a jako místo, kde jsou ustavovány a udržovány každodenní rutiny [Padgett in Maock et al. 2016: 130]. Domácí násilí možnost udržet podmínky ontologické jistoty vážně narušuje, během těchto násilných aktů se domov stává místem sociálního a osobního otřesu, místem, kde žena kontrolu nad svým životem ztrácí a je vystavena neustálému dohledu, což může vést k narušení vlastní identity. Když ženy v domově nemají možnost kontroly a ztrácejí moc, mluví se někdy o této zkušenosti jako o „bezdomovectví doma“ [Wardhaugh 1999]. To že se násilí odehrává v soukromé sféře, navíc přispívá tomu, že k intervencím ze strany společnosti a státu většinou nedochází a nejsou často vnímány jako legitimní [Mayock et al. 2016].

Mimo intimní partnerské násilí jsou ženy venku na ulici vystaveny dalším formám násilí, psychickému násilí, vyhrožování a vydírání, sexuálnímu násilí, násilí z nenávisli na základě jejich bezdomovecké identity a podobně.

Pokud budeme zkoumat roli násilí u žen bez domova, velkou roli ve vyjadřování o tomto fenoménu bude hrát také jejich enkulturace do pouličního prostředí. Ženy se mohou na kulturu násilí na ulici adaptovat, jelikož jim tato adaptace může poskytovat lepší prostředky pro přežití v drsném prostředí ulice [Huey 2016].

Symbolické násilí a stigma

Termín symbolické definoval francouzský sociolog a antropolog Pierre Bourdieu ve své *Knize Nadvláda mužů* [2000], v které vychází z výzkumu společnosti Kabylů. Na začátku zde rozebírá, jak se zde symbolicky konstruuje mužské a ženské tělo, jak ho společnost sociálně utváří jako sexualizovanou skutečnost a nositele sexualizujících principů vidění [Bourdieu 2000: 13], aby se následně tato konstrukce naturalizovala a zpětně potvrdila svou vlastní existenci. Popisuje sociální konstrukci pohlavních orgánů, jejichž funkce a bezprostředně vnímané vlastnosti se sociálně spojují s určitými principy a procesy v realitě, které následně symbolicky posvěcují nadvládu mužů tím, že ratifikují určitou vztahovost, která se nám zdá poté přirozená a daná. Bourdieu tedy shledává genderovou opresi jako klasický příklad symbolického násilí, jelikož hierarchie jsou naturalizovány do obecného laického diskurzu sdíleného ovládajícími i ovládanými. Protože ovládaní přijímají a aplikují kategorie konstruované vládou, vztahy nadvlády se zdají přirozené a ženy může vést k sebedoceňování a systematickému opovržení, k vnímání sama sebe jako někoho deficitního a nedostatečného. *„K symbolickému násilí dochází tehdy, jestliže ovládaný nemůže jinak, než vládnoucího (a tedy nadvládu) uznávat, protože k reflektování jak jeho, tak sebe sama, přesněji řečeno k reflektování vztahu mezi sebou a jím, disponuje pouze nástroji poznání, které s ním má společné a které nejsou ničím jiným než osvojenou formou vztahu*

nadvlády, a ukazují proto tento vztah jako přirozený, nebo řečeno jinak, jestliže schémata, skrze něž nahlíží a hodnotí jak sebe, tak ty, kdo vládou (nahore/dole, maskulinum/femininum, bílí/černý atd.) vyplývají z osvojeného, a tím naturalizovaného klasifikování, jehož plodem je i jeho vlastní sociální bytí [Bourdieu 2000: 34-35].

2.11 Stigma

Stigma se pojí s dlouholetou kolonialistickou historií, kdy byli otroci z Afriky označováni otisknutím písmen a znaků na kůži, takové označení pak sloužilo jako vizuální forma identifikace, tedy hlavně pro sledování, dohled a mechanismy odchyťování uprchlých zotročených lidí. Když dnes pojem používáme, není to většinou ve spojení s těmito doslovnými akty otiskování. Ze současné společenskovední literatury je doloženo, že stigma má ničivé účinky na zdraví a duševní pohodu lidí. Můžeme si stigma třeba představovat jako formu podřízení, která je společensky vytlačena lidem skrze zraňující slova nebo ponižující pohledy, nicméně si běžně stigma neasociujeme s fyzickým násilím [Tyler 2020: 15]. Erving Goffman termín vymezuje jako silně diskreditující atribut, který je ale vztahový, co stigmatizuje jednoho nositele, může stvrzovat obvyklost jiného, je to tedy zvláštní druh vztahu mezi atributem a stereotypem [Goffman 2003: 11]. Pokud stigma budeme uvažovat jako formu násilí, tak to bude spíš jako jemnější forma pronásledování. Imogen Tyler o stigmatu v liberálně demokratických společnostech mluví jako o rozptýleném, pomalém a nepřímém násilí, ale zároveň je pro ni hluboce propojené i s materialitou těla [Tyler 2020]. Ve své knize *Stigma: The Machinery of Inequality* [2020] vychází z Foucaultovy teze, že i když vládní systémy nevyužívají násilné nebo krvavé tresty, používají mírnější metody pro nápravu, vždy jde o tělo a jeho síly, o jejich užitečnost a jejich poddajnost, jejich distribuci a jejich podřízení [Foucault 2000]. Jak píše Foucault, *tělo je pohrouženo do politického pole, vztahy moci se ho zmocňují, označují ho, cvičí ho, střeží ho, nutí pracovat, podřizují ho různým ceremoniím a vyžadují od něj, aby se vykazovalo jistými znaky* [Foucault 2000: 60]. Toto podřízení je podle něj spjato s ekonomickým využitím těla, tělo se dle něj stává užitečné, pouze pokud je zároveň tělem produktivním a tělem podřízeným [Foucault 2000: 60]. Stigma pak podle Tyler (společně s Foucaultem) označuje lidi, buď „jizvami“ zanechanými na jejich tělech nebo spektáklem, který je doprovází, aby potupu oběti vyznačil [Tyler 2020: 15].

2.12 Duše a trauma

Fassin v úvodu k deset let starému sborníku *A Companion to Moral Anthropology* píše, že ještě před zhruba třemi dekádami se antropologové násilím, utrpením, traumatem, truchlením, vězněním, obětmi války, katastrofami nebo humanitární tematikou ještě nezabývali a bylo jim věnováno pouze málo pozornosti, což vyvolává otázku, jestli jsme si dřív tragédií světa nebyli vědomi nebo jsme ji ignorovali a jak to, že jsme nyní tolik angažovaní [Fassin 2012: 24]. Morální obrat antropologie tedy sám může být předmětem úvah.

Ženy bez domova jsou zpravidla vystaveny celoživotnímu traumatu a viktimizaci [Browne, Bassuk 1997, McWhirter 2006]. Trauma, s kterým se nepracuje, může vést k další

viktimizaci [McWirther 2006]. Trauma se považuje jak za příčinu bezdomovectví, tak i za jeho následek, stav bezdomovectví samotný je traumatizující událostí, jelikož ztráta domova navozuje stres, zvyšuje riziko depresí, duševních i fyzických poruch nebo užívání návykových látek. Dle Weinreb, Goldberga a Perloff mělo až 50 % matek po ztrátě domova vážně depresivní epizody a celkově vyšší prevalenci poruch duševního zdraví než běžná populace [Weinreb, Goldberg, Perloff 1998; Bassuk, Perloff, 1998 in Lewinson, Thomas, White 2014]. Domácí násilí se považuje za jednu z nejčastějších příčin ženského bezdomovectví [Bassuk, Perloff 1998] a sexuální nebo fyzické napadení často bezdomovecké zkušenosti předchází [Yeater et al. 2010]. Následně se vstupem do bezdomovectví se riziko násilí zvyšuje. Ženy bez domova také mnohem častěji navštěvují pohotovost nebo jsou hospitalizovány než nízkopříjmové ženy v chudých domácnostech [Weinreb, Goldberg, Perfloff 1998]. Sociální sítě těchto žen se také buď zmenšují, nebo rozrůstají, ovšem na známé bez zdrojů, které by ženám mohly pomoci, případně příbuzní a přátelé zůstávají ve stejném rozsahu, ale žijí velmi daleko [Toohey, Shinn, & Weitzman, 2004]. U lidí přebývajících v útulcích nebo laciných hotelech a ubytovnách byla také zjištěna vyšší úmrtnost než u nízkopříjmových skupin s bydlením [Hwang, Wilkins, Tjepkema, O'Campo, Dunn 2009].

Trauma můžeme definovat jako událost, která způsobuje intenzivní pocity hrůzy, strachu, bezmoci a úzkosti a patří mezi ně např. fyzické nebo sexuální napadení, válečná zkušenost, domácí násilí, smrt blízkého člověka, postižení vážnou nehodou nebo přírodní katastrofou, okradení nebo věznění [Finkelhor, Ormrod, Turner 2007; Klepáčková 2020]. Můžeme hovořit i o kumulativním traumatu, kde se kumuluje negativní vliv vícero traumatických zkušeností s opakujícími se těžkostmi a událostmi jako třeba hlad, ztráta zaměstnání, nemoc a ztráta podpory sociální spolu se ztrátou bydlení [Finkelhor et al. 2007]. Tyto události se mohou nejen sčítat ale interagovat vzájemně a zvyšovat negativní dopad různými způsoby. Je důležité mezi potenciálně zranitelnými populacemi brát kumulativní trauma v potaz.

Trauma nesmíme vnímat pouze jako vypovídající o zkušenostech traumatizovaných, ale musíme ho uvažovat jako negativní zkušenost lidí nebo probíhající traumatizující proces, který je některými akceptován a jinými zase zavrhován nebo přehlížen, čímž může vést k další reviktimizaci traumatizovaných. Trauma je politický fenomén a má potenciál i oběti mobilizovat [např. Finkelhor et al. 2007]. Traumatu může i sama oběť přikládat různou váhu nebo význam a to se může s časem měnit. Trauma může být patologizováno a neschopnost se s něčím vyrovnat escencializována jako charakteristika prožívajícího subjektu. Trauma také souvisí s pamětí a způsobem jeho memorování, trauma má tedy performativní kvalitu nebo společenskou, když vytváří pouto mezi určitými lidmi traumatem spojeným [Evans, Reid 2014].

Trauma a úzkost mohou být nahlíženy jako procesy, které ale i budují resilientní subjekt (záleží však na tom, za trauma netrvá, není v interakci s dalšími těžkostmi, jak se s ním nakládá apod.)

Trauma ze zdravotnické perspektivy často vyžaduje „psychiatrizaci“ a mohli bychom o něm v této dimenzi mluvit i jako o medikalizaci zármutku nebo utrpení. Tyto akce ze stran zdravotního systému mohou zvládnání traumatu pomáhat a poskytnout prostředky k jeho zvládnání, ale zároveň mohou místo odhalování zdroje utrpení jeho kulturní nebo společenské kořeny a systémová provázání úspěšně zakrývat [Lutz, Millar 2012]. Je důležité trauma pouze neredukovat na koncepty bolesti, léčení a uzdravování.

2.12.1 Typy traumat před bezdomovectvím

Z výzkumu Lewinson, Thomas a White [2014] vyplynulo, že všechny ženy z jejich výzkumného vzorku žen žijících v laciných hotelích na prahu bezdomovectví zažily před životem zde problematické nebo násilné domácí prostředí. Rozdělily témata na pět hlavních: fyzické a emoční zneužívání, špatné zacházení v dětství, ztráta (blízkého, práce, apod.), finanční vykořisťování a sexuální zastrahování. Každá z těchto událostí (nebo série událostí) vedly k emocionálním reakcím jako strach, pocit neštěstí, utrpení nebo žal. Na pozadí psychologického dopadu událostí se však dál odehrávaly i rodinné konflikty, nezaměstnanost, vystěhování a zhoršování zdraví. Přestěhování do laciných hotelů vnímaly jako úlevu a řešení pro pocit bezpečí a stability, když vše ostatní selhávalo [Ibid.].

Fyzické a emoční zneužívání

Šest žen z jejich vzorku zažilo fyzické nebo verbální zneužívání při interakci s intimními partnery, rodiči nebo sourozenci [Lewinson, Thomas, White 2014: 196]. Opustit zneužívajícího však bylo složitým procesem, dvě z žen s dětmi se pro to rozhodly na základě intenzity napadání, společenského ponižení a pocitu blaha a bezpečí pro jejich děti [Ibid.].

Špatné zacházení v dětství

Jedna z participantek výzkumu mluvila o adopci ze strany tety kvůli matčiným problémům s drogami a následném dlouhodobém zanedbávání z její strany. Kvůli drogám byla svou matkou několik let prostituována a tento problém její teta následně ignorovala a shazovala jeho důležitost, když byla poté znásilněna, ze strachu nikomu nic neřekla a vše vyšlo najevo, až když se zjistilo, že je dívka v posledním trimestru těhotenství, za což ji teta následně vyhodila z domova. Další z žen se svěřila, že se rozhodla opustit matku s jejím novým manželem na základě konfliktu kvůli její čerstvě odhalené lesbické identitě [Lewinson, Thomas, White 2014: 197].

Ztráta

Dalším společným tématem žen z daného výzkumu byla ztráta stabilního zaměstnání a příjmu kvůli zdravotním problémům, mezi něž patřil například závislostní relaps, lupénka, rakovina prsu, chronická artritida a další. Mluvily také o chronických zdravotních změnách jako vyšší krevní tlak, diabetes nebo deprese a většina z nich podstoupila a podstupovala léčbu kvůli těmto problémům. Placení léčby a léku spolu s placením bydlení však zvyšovalo stres a obrácení se pro pomoc na rodinu bylo pouze krátkodobým řešením, které často vedlo

ke zhoršení rodinných vztahů nebo úplné izolaci od rodiny. Autorky výzkumu sem dále zahrnuly ztrátu blízké osoby, jako např. ztrátu manžela, jež jednu z jejich participantek destabilizovala psychicky a následně i finančně [Ibid.].

Finanční vykořisťování

Ženy z výzkumu vypovídaly o finančním vykořisťování ze strany pronajímatelů, správců bytů nebo spolubydlících, které doprovázeno neúnosným stresem často v bezdomovectví vyústilo.

Sexuální zastrahování

Některé z participantek zmiňovaly také vyžadování sexuálních služeb místo nájemného nebo za peníze a podobné sexuální obtěžování ze stran pronajímatelů.

2.12.2 Typy traumat během bezdomovectví

I v laciných amerických hotelech ženy pociťovaly řadu opresivních a ohrožujících problémů a pro ně pocit uvěznění. Patřila mezi ně úzkost z vystěhování, environmentální stres, vystavení kriminalitě a institucionálnímu podřízení.

Úzkost z vystěhování

Ženy mluvily o hrozbě vystěhování z hotelu a potenciálním bezdomovectvím jako o reálné a děsivé možnosti. Ženy popisovaly například účtování poplatků na pozdější příchody a uzamknutí jejich věcí nebo úzkost a trápení po vyhoštění z hotelu s malými dětmi [Lewinson, Thomas, White 2014: 199].

Environmentální stres

Prostředí laciných hotelů bylo oproti předchozímu bydlení pro ženy často horší, než čekaly, krom nečistých toalet a ložního prádla popisovaly špínu, problém s havětí a větráním. Některé z nich dokonce vypověděly, že vědět, jak otřesné prostředí to bude, zůstanou pravděpodobně v násilném manželství a hotel přirovnávaly k vězení [Lewinson, Thomas, White 2014: 199].

Vystavení kriminalitě

Ženy byly v hotelech vystaveny užívání drog, prostituci, násilí a častému policejnímu zatýkání, což se odrazilo v dlouhodobém stresu a strachu z prostředí. Přestože se participantky nechtěly do ničeho namočit nebo se nezapojovaly, kvůli příliš tenkým stěnám, volání o pomoc apod. to bylo často nevyhnutelné. Policejní zásahy zde byly spíše pravidelně očekávané než překvapující [Lewinson, Thomas, White 2014: 200].

Institucionální podřízení

Ženy z hotelů měly špatné zkušenosti při oslovování sociálních služeb, cítily se stigmatizovány, umenšovány a nuceny vypořádat se se složitými byrokratickými žádostmi

kvůli malým nebo nedostatečným zdrojům. Také popisovaly strach z konfrontací s aktéry veřejných služeb, především s právníky a policisty, některé z nich kvůli předchozímu střetu se zákonem. Aby s policií nemusely nic řešit, některé problémy jako zadržování osobních věcí pronajímateli nebo sexuální zastrašování nehlásily. Právníky a právním systémem byly například znovu viktimizovány po vystěhování a při snaze je zvrátit.

Finanční pasti a reviktimizace byla společným tématem těchto žen, popisovaly, jak byly týrány, vykořisťovány a uvězněny v cyklu nestabilního bydlení a bezdomovectví. Nabalující se traumatizující události, které zažívaly, dále podkopaly jejich pocit bezpečí, kontroly a potřebu spojení s ostatními, tolik potřebné k vyřešení počátečního traumatu. Ženy mohou hledat útočiště v laciných hotelech nebo ubytovnách i kvůli snaze zachovat si vlastní autonomii a vyhnout se formálním systémům služeb pro lidi bez přístřeší a oběti domácího násilí. Za možné řešení nebo jako doporučované nouzové řešení i v rámci poskytování sociálních služeb, kdy jim nestačí kapacity, ho ale kvůli výše zmiňovaným a prodlužování pocitu bezmocnosti a ohrožení nelze považovat [Lewinson, Thomas, White 2014: 201].

Osoba procházející traumatem nebo traumatizujícími událostmi může spadat mezi aktéry s omezenými možnostmi jeho běžné autonomie a fungování a zároveň nacházející se v určitém poli, kde nedisponuje dostatečnou mocí a kontrolou potřebnou pro zotavení se a vypořádání se s příčinami traumatu, proto je nutné při práci s traumatizovanými lidmi jejich přístup k moci co nejvíce vyvažovat a zplnomocňovat je. Pro lidi bez domova, v poslední době i v českém kontextu [Konference Platformy], se proto doporučuje využívat Trauma-informovaných modelů a přístupů, které klienty sociálních služeb zplnomocňují, dávají jim možnost volby, dbají na pocit fyzického i psychického bezpečí a poskytují jim dostatečný prostor pro znovuzískání vlastní kontroly [Klepáčková 2020, Lewinson, Thomas, White 2014]. Lewinson, Thomas a White také zdůrazňují důležitost programů Rapid re-housing a trvale podporovaného bydlení při péči o ženy. Trauma-informovaný přístup apeluje na poskytovatele služeb a integraci trauma uvědomělých agend do jejich programů. V rámci práce s lidmi bez domova by mělo jít o rámce založené na práci se silnými stránkami, pochopení dopadu traumatu a možnostech na něj reagovat, důležitost fyzického, psychického i emocionálního bezpečí a vytváření příležitostí pro přeživší s možnostmi vybudování pocitu kontroly a zmocnění [Hopper citován in Lewinson: 82].

3 METODOLOGIE

3.1 Má pozice a metodologický přístup

Můj výzkum započal v únoru loňského roku. Vzhledem k mému dřívějšímu působení v kolektivu Food not Bombs v Plzni, mi přišlo nejjednodušší začít svůj výzkum zde, během nedělního sdílení jídla lidem bez domova v parku. Moje podílení se na aktivitách Food not Bombs také vypovídá o mé pozici v nazírání na tuto problematiku, kdy mi přijde, že služby pro tyto lidi jsou ve městě Plzeň nedostatečné a neadekvátní a peníze, které by město mohlo do projektů sociální podpory lidem v nouzi vkládat, jsou minimální, koncepce nepromyšlené nebo žádné, což se pravděpodobně pojí také s celoevropským (nebo celo-západním) umenšováním sociálního státu a vzestupem autoritářských a konzervativních nálad. Sociální služby cílená pouze na ženy bez domova jsou v Plzni zastoupeny pouze minimálně, pár místy na noclehárně a na azylových domech.

Výběr participantek mého výzkumu probíhal účelově [Novotná, Špaček, Šťovíčková 2019], za pomoci metody sněhové koule s výjimkou jedné participantky, ke které jsem se dostala skrze kontakt od známého v terénních sociálních službách pro drogové uživatele. Těžiště mého výzkumu tkví hlavně v polostrukturovaných rozhovorech, ale i v neformálních rozhovorech a pozorování jejich interakcí během setkávání se s ženami jak v jejich prostředí, tak při nedělním sdílení jídla, nebo při návštěvách Domova sv. Františka, spadajícího pod městskou charitu. Se třemi ženami jsem se také pokusila vést narativní rozhovor. Do kategorie „bez domova“ jsem tedy zahrнула jak ženy spící venku, tak ženy využívající noclehárnu na charitě, když jsem výzkum začínala, fungovala v rámci covidových opatření v Plzni také jedna ubytovna, kde přebývala jedna z participantek. V práci se také nevyhnu jisté reflexi své vlastní pracovní pozice v humanitární službě pro lidi bez domova provozované v Praze, tzv. Covid hotel, která vznikla před dvěma lety pro účely trávení izolace lidí, kteří nemají vlastní bydlení, a kam jsem nastoupila loňského roku v prosinci. Primárně z této zkušenosti nebudu vycházet, ale nemyslím, že je možné oddělit názorovou rovinu na problematiku v rámci určité prožité zkušenosti od mé diplomové práce, jelikož se obecně práce s lidmi bez domova dotýká. Tato zkušenost se tedy nevyhnutelně nějakým způsobem v mé práci také odrazí a pokusím se ji reflektovat i vědomě.

Celkem jsem vedla čtrnáct rozhovorů, z toho tři narativní zaměřené na pád do bezdomovectví. Participantky jsem předem seznámila s účelem sběru a konstrukce dat a požádala je ústně o souhlas s jejich zpracováním. Z jedenácti polo-strukturovaných rozhovorů jsem dva bohužel nedokončila a s participantkami se mi nepodařilo napodruhé sejít. Některé participantky byly ve svých odpovědích zase bohužel méně sdílné, nejkratší rozhovor trval 38 minut, jiné trvaly třeba 3,5 hodiny nebo 8 hodin. Rozhovory jsem se následně snažila přepsat, některé kvůli délce ovšem nakonec pouze parciálně, (z mého pohledu nepodstatná data jsem vypouštěla), a poté jsem je kódovala v programu pro kvalitativní analýzu dat MAXQDA. Kódovala jsem jak deduktivně na základě předem

vymezených oblastí zájmu (a bloků a otázek polo-strukturovaného rozhovoru), tak induktivně. Jména participantek jsou pro účely práce anonymizovány.

3.2 Vstup do terénu

Lidé bez domova se často řadí do tzv. skryté populace [Bernard, Gravlee 2014], což pro výzkumníka v terénu znamená vícero věcí, tou první, na kterou však narazí je složitější dosažitelnost lidí, s kterými by měl výzkum probíhat. Na první pohled by se laik mohl domnívat, že najít venku nějakého člověka bez domova, nemůže být v městech České republiky vůbec problém a mnohdy také není, pokud člověk disponuje alespoň nějakým povědomím o městě, kde má záměr ho hledat. Problém však přichází, pokud má jít o ženu bez domova. Několikrát jsem se marně pokoušela projít městské parky objímající centrum města a najít zde nějakou ženu mi přišlo téměř nemožné. Již při vstupu do terénu tedy tento problém napovídá o odlišných strategiích různých genderů ve vypořádávání se s bezdomovectvím. Proč je tak těžké najít ženy bez domova v ulicích? Opravdu zde nejsou? A kde tedy jsou?

Dalším problémem, o kterém jsem také už dopředu tušila, byla ochota žen bez domova mluvit s někým cizím o svém životě a problémech. Již předešlou zimu jsem sháněla respondentku pro kratší polo-strukturovaný rozhovor v rámci předmětu „Ekonomická antropologie“ a snažila se oslovit ženy, které zrovna přečkávaly zavření Domova sv. Františka vedle autobusového nádraží a setkala jsem se pouze s nedůvěrou a neochotou.

Začala jsem tedy většinou dvakrát do měsíce jezdit před Západočeské muzeum a participantky výzkumu shánět zde. Pokaždé jsem, tak trochu i takticky, jezdila s nějakým koláčem a poté, co jsem ho rozdala, jsem se šla tázat dorazivších žen, zda by nebyly ochotné si se mnou popovídat o své životě venku. Zpočátku jsem se ale opět setkávala spíše s neochotou a nezájmem. Zároveň byla celá situace komplikovanější a zastřenější i kvůli pandemii koronaviru, kdy panovala nutnost nosit respirátor a dodržovat si sociální distanc. Bylo tedy naprosto pochopitelné, že ochota komunikovat byla snížena danou situací, a nejenže jsem pro tyto ženy byla cizí, ani mi neviděly do tváře. Nakonec se mi ale podařilo domluvit schůzku s jednou starší paní, s kterou jsem vedla první rozhovor a jejíž situaci jsem považovala nejdříve za dosti ovlivněnou právě „koronavirovým propouštěním“, ale jejíž dráha k bezdomovectví není ovlivněná pouze tím, ale váže se k feminizované nízkopříjmové práci a problémům, jimž jsou vystavení lidi ne-české národnosti. Během února a března se mi podařilo pro rozhovor získat další dvě ženy. Situace se ale během března také zkomplikovala, když byl z karanténních důvodů po zhruba tři týdny uzavřen Domov sv. Františka, což zapříčinilo i o dost menší počet zájemců o jídlo o nedělích a dál také během dubna, kdy započal výzkum docenta Váněho z Katedry sociologie, který zahájil své dotazování v krizovém centru pro osoby bez domova v prostorech DEPO2015 a vstoupil tak se svými (studentskými?) tazateli do stejného terénu. Z rozhovoru s jednou mojí participantkou výzkumu jsem vyzvěděla, že rozhovor byl na tabletu na pouhých 20 minut a také finančně ohodnocený (50 korunami). Daný výzkum pro město, jehož podstata dle docenta Váněho

tkví ve velmi vhodné metodě mírových rozhovorů, pak následně pokračoval i v červnu, kdy už šlo o polo-strukturované rozhovory probíhající na pobočce charity při výdeji potravinové pomoci na Cukrovarské ulici, tentokrát na cca 30 minut, oceněných stokorunou. Protože se mi shánění žen bez domova dál spíše nedařilo, pokusila jsem se oslovit některé služby pro drogové uživatele, díky kterým jsem nakonec získala kontakt na jednu ženu, ale také jsem se setkala i s neochotou mi s prací pomoci. Tudíž jsem se rozhodla, že budu za rozhovory ženám také nabízet nějaké finanční ohodnocení a zároveň jsem si v květnu vytvořila osnovu polo-strukturovaného rozhovoru, které mělo práci urychlit. Jakmile jsem ženám začala nabízet peníze, zájem o rozhovor se začal zvyšovat. Zároveň si uvědomuji, že je eticky velice problematické v antropologickém výzkumu nabízet informátorům jakoukoliv úplatu, protože to následně může mít vliv na obsah daných sdělení, i terén celkově a vytváří to mezi mnou a danou ženou určitý závazek a do popředí se ještě více dostává to, že nejde o zcela dobrovolný rozhovor [viz Hejnal], ale peníze za rozhovor člověku bez domova alespoň na chvíli pomáhají zásadně zmírnit jeho nepříjemnou situaci, či mu přímo dovolují si zaplatit přespání na noclehárně pro osoby bez přístřeší v Domově sv. Františka, (jak se mi i jedna z žen svěřila, že peníze využije), na něž by si pak musely shánět peníze jinými způsoby. Celkově jsem v terénu rozdala něco kolem 1500 Kč, spoustu buchet i něco málo tabáku, který mi byl ale také často nabízen a párkrát i přijat. Zároveň jak píše i Ondřej Hejnal, situace většiny lidí bez domova je velice těžká a žijí v extrémně nevyhovujících podmínkách a pokud se s nimi pravidelně stýkáte, nelze být nestranným pozorovatelem, který se tváří, že pouze pozoruje (a vytěžuje) svůj objekt, nesnažit se svým participankám výzkumu zároveň pomoci by pak pro mne z osobního hlediska také nebylo etické. Ačkoliv nakonec tyto drobné úplaty neznamenají v jejich situaci mnoho a bezdomovectví je třeba řešit hlavně systémově a neustále prosazovat lidský přístup k těmto lidem, kteří jsou tak často médií a obcemi zobrazováni spíše nelidsky.

3.3 Důvěra, etika, nerovnost ve vztahu výzkumník - informátor

Vedením antropologického výzkumu obecně a vstupováním do životů sociálně znevýhodněné a marginalizované populace obzvlášť vzniká od počátku hierarchický vztah, kdy výzkumník vytěžuje své informátory o data a často jim nevrací nic nazpět. Jak již bylo napsáno výše [a viz Hejnal], pokud nabízím za rozhovor odměnu, dobrovolnost a důvěru zkoumané populace si takříkajíc „kupují“. Od samého počátku uvažování o mé práci jsem přemýšlela, jakým způsobem co nejvíce zmírnit tento nerovný vztah, jednat citlivě, ale zároveň nevytvářet v ženách nějakou falešnou naději, že bych jim mohla nějak zásadně pomoci změnit jejich situaci, nebo pomoci jinými způsoby, jak sociální pracovnice, za kterou mě občas někdo chvíli měl. Tyto ženy zůstávají až příliš často neviditelné a skrz minulost bohatou na nepříjemné zážitky také lehce zranitelné. Vstupování do služeb pro osoby bez přístřeší pro ně může být také často devalvující a odcizující. Pro některé z nich byla má ochota vyslechnout si jejich příběh osvobozující a příjemná, pro některé méně, nebo pro ně byla cílem pouze odměna. Někdy bylo znát, že je těžké se s některými osobními věcmi svěřit, ať už proto, že jsem byla cizí člověk nebo proto, že o některých věcech by tyto ženy raději ani nemluvily a samy je v sobě potlačily. Za některé věci se také ženy pravděpodobně styděly,

protože možná nezapadaly do obrazu „správné“ ženy, proto mi je zpočátku zatajily a vyjevily se až při dalších setkáních, (např. pití alkoholu).

V literatuře k ženskému bezdomovectví se píše, že je nutné k těmto ženám přistupovat jako k rovnocenným partnerům a zahrnout je co do nejvyšší míry [C.H. Löfstrand and D. Quilgars in Mayock, Bretherton 2016], protože zacházení s těmito ženami pouze jako se subjekty výzkumu, může mít další potenciální negativní důsledky. Sama jsem si ale nebyla jistá, jak tedy k výzkumu přistoupit a provedení pouhých rozhovorů mi přišlo nedostatečné. Jednou ze snah, jak se s tím vyrovnat, byla snaha ženy více zapojit skrz nabádání ke psaní příhod, deníku, fotografování svého života a párkrát i kreslení. Ke psaní se ženy bohužel moc ochotně a nadšeně nevyjadřovaly, snad je to i chyba mého podání, a mé osoby jako někoho pro ně neznámého, kdo by si pročetl jejich intimní každodenní příběhy, také mi sdělovaly, že není o čem psát, ale pár z nich bylo ochotných a některé i nadšené do focení. Rozdala jsem tedy šest jednorázových fotoaparátů a pět z nich se mi vrátilo, na jeden ještě čekám a plánuji fotografie dát dohromady a poskládat z nich a vydat malý zín, který bych jim následně rozdala a s jejich souhlasem případně i distribuovala dál. Fotografie participantek s jejich souhlasem přikládám do přílohy práce. Zvažovala jsem také, zda by nebyla možnost fokusní skupiny, (kterou Rad Bandit označuje jako zplnomocňující metodu [2016]) nebo alespoň nějakého neformálního setkání všech žen, s kterými jsem se seznámila, a společné povídání, ale vzhledem k celkem obtížnému domlouvání se i na vlastní rozhovory, se mi to jeví jako velmi složité. Dál si také myslím, že možnost nějakého kulturního zážitku nebo malého workshopu, by mohla být pro tyto ženy pozitivní zkušeností, jelikož asi podobně jako v Praze (viz Analýza situace bezdomovectví v Praze, 2020) z důvodu nedostatku kapacit sociálních služeb dochází sotva k naplňování základních potřeb (hygiena, strava, základní poradenství), natož aby byla kapacita pro aktivizační a terapeutické služby, nebo kulturní a volnočasové aktivity. Pokud by se mi to nepodařilo v rámci výzkumu, budu se o možnost organizace nějaké takové aktivity zasazovat alespoň v rámci kolektivu Food not bombs. Food not bombs se mi také jeví jako vhodná platforma, v rámci které by se později dalo navázat na vydání fotografického zínu, a pokusit se utvořit nějaké kolektivní periodikum, které by dávalo hlas lidem bez domova, podobně jako Bezdomoviny, vydávané jednou za čas kolektivem Jako doma.

4 EMPIRICKÁ ČÁST

4.1 Charakteristika výzkumného vzorku

Většina z mých participantek výzkumu pochází z České Republiky, čtyři participantky ze Slovenské republiky (Nikol, Linda, Tamara, Monika). Většina z nich má zkušenosti s alkoholem, některé s pervitinem. Drtivá většina z nich je matkami, ale většina má děti už dospělé a v podstatě žádná nemá děti ve své péči. Dvě z žen mají zkušenosti s těhotenstvím na ulici.

Tab. 1: Demografické údaje

Jméno	Věk	Počet let na ulici	Místo přespávání	Počet dětí	Vzdělání	Práce	Partner	Alkohol	Drogy
Šárka	26	6,0	parky, stan, azylový dům (Klatovy)	2	základní, nedokonč. střední	barmanka, fabriky	1	1	1
Márketa	51	1,0	charita ¹¹	2	střední	barmanka, fabriky	0	1	0
Nikol	33	3,0	přístřešek,, ubytovny	0	nedokonč. střední - průvodčí	číšnice, barmanka, fabriky	1	0	1
Apolena	33	1,5	ubytovna, charita, stan	1	nedokonč. střední	číšnice, pomoc.síla v kuchyni	1	0	1
Dagmar	75	10,0	charita, ubytovny, venku	2	?	důchod, dřív	0	0	0
Radana	51	5,5	charita, stan, ubytovny	2	střední- elektrotec hnická	podnik s bývalým manželem, fabriky, úklid	1	1	0
Linda	41	8,0	venku, ubytovny	0	základní	fabriky	1	1	0
Dana	41	4,0	charita, azylový dům	4	vyučená	kuchařka	1	0	0
Petra	54	1,0	charita, stan	5	střední	odpadové služby	1	1	0
Tamara	57	1,5	venku/u syna, ubytovny	2	střední	učitelka MŠ, pečovatelka	0	1	0
Elza	40	2,0	stan, charita, squat, azylový dům	2	střední	zdravotní sestra	1	0	1
Monika	60	8,0	charita, stan	2	?	?	1	1	0
Marta	55	1,0	charita, ubytovna	3	střední	ČD	1	0	0
Vendula	41	1,5	venku, charita	3	základní	fabriky	1	1	0

0 – není, neužívá, nemá; 1 – ano, (vy)užívá, má

¹¹ charitou myšlena noclehárna v Domově sv. Františka

4.2 Ztráta bydlení

Ztráta bydlení u mých participantek výzkumu se často pojí s rodinnými problémy, rozchody s partnerem a dlouhodobější finanční nezajištěností, případně s prací v prekérních pracovních podmínkách. Jedna z participantek byla již v důchodu a své bydlení přišla, protože nezvládala platit nájem, ale s bydlením měla problém už dříve, také díky porevolučním restitucím a samoživitelství. Většina z participantek také referovala o tom, že po ztrátě bydlení nějakou dobu využívala pomoci známých, než se dostaly úplně na ulici:

R: No, to my jsme měli svůj byt, když jsme se rozváděli.

T: Jako každé svůj, nebo...?

R: Ne ne, to byl od jeho babičky, on ho dostal a...my jsme tam byli sami. Bez těch jeho rodičů.

T: Jojo, a když jste se teda rozvedli, ty si jakoby odešla z toho bytu? A odešla si kam?

R: No, pak už jsem byla venku.

T: Pak už si byla venku? Hmm. A ještě si třeba nějakou dobu byla u těch kamarádek?

R: JÓ.

T: Hm a...A to si teda třeba byla nějakou dobu u těch kamarádek a pak sis našla tu charitu nebo jak?

R: Přítel mi to vlastně pomohl najít.

T: Hm, hmm.

R: A říkal, že prostě mě nenechá venku na ulici, že radši mě dá sem.

Dana mluví o ztrátě bydlení ve vztahu k rozchodu s přítelem, avšak už dříve měla s bydlením problémy, na rodinu se nemohla spoléhat, protože žádnou nemá, je adoptovaná a adoptivní rodiče už před lety zemřeli. Vendula se zase dlouhodoběji pohybuje v prekérních pracovních pozicích a oporu v rodině také bohužel příliš nemá:

R: Ona to byla sice ubytovna, ale byly tam byty. To byla prostě ubytovna.

I: Jo, aha..co jste dělali za práci pro tu AWU?

R: Já jsem dělala v tom...koberce do aut.

I: Koberce do aut.

R: Nó.. a bejvalej dělal v Panasonicu.

I: A v tý práci se vám moc nelíbilo nebo jak?

R: Né, oni propouštěli..

I: A to bylo někdy..

R: To bylo 2016, tak nějak 15.

I: A od té doby seš teda venku nebo?

R: Néé..to sem ještě potom bydlela přes známý a tak...

Podobně jako Vendula na tom byla i Šárka:

T: A jak se ti stalo, že si přišla vlastně o bydlení?

R: Hmm (vydechnutí). No, takhle, já jsem, mm, jako s mým bývalým přítelem, tak jsme normálně bydleli a...vlastně, pří, von přišel o práci, no...a v tom případě jsme přišli o všechno, přišli jsme o byt, přišli jsme prostě úplně o všechno. Protože já mám z bývalýho, jako z předešlýho vztahu ještě jedno dítě. A já v té době byla těhotná, takže mě do práce nikam nevzali. No a on dělal, ale pak to nějak zkrachovalo no, prostě. Takže takhle jsme

skončili na ulici a od té doby se to nějak táhne. Teďko vlastně co jsem s manželem, tak jsme normálně tři roky bydleli, tři a půl. A jak vlastně začla ta pandemie minulej rok, tak vlastně zavřeli hranice do Německa, on dělal v Německu, zedníka. Takže to začlo nanovo. Prostě přišel o práci a nemohl jezdit do toho Německa, takže přišel o práci, tím pádem jsme přišli i o bydlení. Takže jsme museli děti dát jeho rodičům a...jsme znova tady, jak jsme byli.

Nikol, která je ze Slovenska, přišla s přítelem o práci, ke které se vázalo i ubytování, poté bydlela na další ubytovně na dluh, ale bohužel se jí podařilo ztratit doklady, což ji dál zkomplikovalo hledání práce, finance na návrat na Slovensko už také neměla a mámě se s nepřízní osudu svěřit nechtěla. Dochází zde tedy k intersekcí útlaku z roviny identity (státní příslušnosti) a roviny chudoby, způsobené prací v překérních podmínkách.

T: ...to si mi teda říkala, že o to bydlení si přišla kvůli té práci teda...

R: No, kvůli práci...tak kvůli občianskemu už potom aj. No, vtedy som asi ??, že prácu som nezohnala kvůli tomu prostému dokladu. Ešte aj tie ofotene, ktoré som tu mala, tak boli zle ofotené. Takže úplne celé zlé, na tom aby som išla domov...na to zase financie neboli. Doma som ostať nechcela, aby som sa mohla vrátiť. Já mám proste fakt ??? ?. Takže to sme nejakým spôsobom tam tak...s odretými ušami. No a...verím tomu, že už to bude len lepšie. Mama povedala, iba ak si na dne, už to pôjde jen k lepšiemu. Takže...A to nevie ona vôbec nič. To mame sa mi celý čas darí tajiť, to v aké som situácii. Ta je presvedčená o tom, že bývame na ubytovni. Vie, že nepracujeme. Koľkoráz mi pomôže, pošle mi nejaký balík, balíky mi posila, kredit mi pošle, ňake peniažky mi čas od času pošle. Veľmi mi pomáha ako, po telefóne, psychicky, že, hm, už spolu rozprávame nekoľkokrát do týždňa. Prvý rok a pol, jak som bola vonku, tak som nemala ani telefón, nič. Takže sme hovorili za rok a pol spolu 3x. To bolo hrozné. To úplne, že...

Další participantka ze Slovenska pobývala na území ČR už delší dobu, má zde dva syny, žila zde v nájemním bytě, uvedla, že shodou nešťastných okolností nakonec o bydlení přišla:

R: no takto, chcela som si ten byt dať do kupy, Katko. Že tie, tie, naspodku ta, to nie su koberce, to je to takéto ...

T: Lino...?

R: Ne lino, také chlpaté...To bolo dosť také zničené, takže ja som to chcela meniť a to...Tak som si vzala sprostá pôžičku, z Providentu. Lenže to ja som nevidela, že ak zoberiem 40 000, treba vrátiť 80 000.

No, to nebolo to najhoršie. Ja som...Dobre vzala som. Pretože som sa s tým spokojila, som sama, však mam dobru prácu, to...A budem, no, splácať. Aj keď poviac, že by som to tím skôr splatila. Tak som vzala peniaze, že odnesiem do banky, že dačo kúpim. No prišla som pred banku, tak to mi tade v tričke ukradol obálku aj s peniazmi.

No. Takže to, čo som mala doma, to poviem na plnú hubu, taká bola maličká, ožrala som sa.

No, vzala som ju [participantčina psa]na prechádzku, odpadla som, proste som sa psychicky zhrutila a našla som sa na psychiatrii. Nebola som tam dlho, hovorím, veď ja nie sem ani alkoholik, ani...proste som sa psychicky zhrutila, na štyri dni...syn ma vzal ako... No vrátila som sa do svojho domu, psa mi doniesol. Lenže, jak sa vraví, nešťestí nechodí samo, oni zabudli jako mi dať na list potvrdenie do práce.

T: Co že zapomněli?

R: No, že maródujem mi dať do práce. Tak...no nemocenskú ako. Takže ja som prišla domov a som našla papier, že som prepustená. Takže bez práce, bez peniazi. Prišla ta korona. Nenájdete...Ja som sa ptala dennodenne...dačo...nič...Takže ma starý vyhodil z bytu, lebo som nebola schopná splácať, platiť mu ako ďalej, no a...tak som šla k tomu synovi, že som mohla byť...od rana..No, ráno o piatej vypadnúť a večer o siedmej prísť. To bolo všetko. Tak potom som si hľadala tie práce, no ale so synom sme sa trochu neshodli, takže ma vyhodil...

4.3 Subsistenční strategie a strategie přespávání

Dráhy, kterými se ženy pohybují a místa, kde tráví čas, se většinou odvíjí od lokace místa přespávání, od počasí, od způsobu získávání jídla a financí, případně od jiných symbolických hodnot prostorů [Vašát 2012]. Dle Vašáta lidé bez domova nerozlišují při produkci časoprostoru mezi typy dne, jako lidé s majoritní společnosti a jejich trajektorie zůstávají sedm dní v týdnu stejné, k výjimkám dochází v případě docházení do práce nebo [Ibid.]. Často také tráví čas v místech, kde se vyhnou dohledu autorit, jako squaty nebo reziduální prostory [Vašát 2012, Toušek 2013]. Participantky, které užívaly drogy, nebo s nimi měly dříve zkušenost, využívaly funkční místa jako Káčko, nebo Týčko. Pokud zrovna přespávaly pod stanem, chodily si na charitu některé z žen prát, nebo vařit jídlo.

Devět z žen mělo nějakou zkušenost s přespáváním na charitě v Domově sv. Františka, ale asi jen šest z nich zde přespávalo pravidelně nebo delší dobu (Monika, Marta, Petra, Dana, Radana, Dagmar, Markéta), dvě z těchto šesti participantek se občas ale raději uchýlovaly k přespávání venku, jedna z nich se až nedávno zařekla, že raději půjde přespát charitu než vydržet náročné přespávání pod stanem po parcích. Ty, co přespávaly raději venku, si stěžovaly většinou na příliš velký počet lidí na charitě a potenciální konflikty.

Co se týče subsistence, hodně z žen chodilo fárat, většina jich také chodila jedenkrát za měsíc pro potravinovou pomoc od charity na Cukrovarské. Dana, která spí na charitě, vypověděla o obstarávání jídla takto:

T: A jak získáváš teda třeba jídlo?

R: No, z toho co nám právě dávají tady, nebo chodíme, je tady ještě jedna jakoby teda charita

T:...ta cukrovarská?

R: ..cukrovarská, no. Tam je to ale jednou za měsíc...jídlo a dávají tam vlastně i oblečení.

T: A z toho, co dávají na tý cukrovarský, to ti vyjde třeba na jak dlouho?

R: No, většinou tak na tejdén, záleží, co tam dají. Někdy tam dají prostě úplný blbosti, že se z toho nedá ani uvařit.

T: A fárat třeba nechodíš?

R: Ne. V životě. Jó, jsou tady takový holky, ale...

Nikol, která spí v přístřešku v jednom z reziduálních prostorů, mluvila o získávání jídla jako o něčem, v Plzni velmi snadném:

R: No, stávalo sa nám, že chodievali sme do Kauflandu pre pečivo, nie, oni hádzu pečivo aj do košu, aj v Plaze to robia, ako v Albertě, ale keď tam prídeš proste v istú dobu, kedy to ešte len stiahnu z predaje, tak ti to dajú pekne v krabici, dajú ti to na rampu, a nechajú to

tam, nech si to zoberieš. Dá sa..vedeli sme si takto vypýtať od tých, čo tam robili to pečivo, že normálne to doniesol a raz nám i pán vedúca hovorí že, tak si teda zoberte a utekajte. A môžeme si ešte zobrať aj toto? Nie, to tam už nechajte. Sme ostali taký zarazení. No utekajte, nech vás tu už radšej nevidím. Nebola drzá, bola taká skôr rázna, že...Takže zoberte si fakt čo potrebuje iba a choďte. My sme mali vo vozíku vždycky doniesť všetkým, doniesli dve krabice pečiva a ak sme šli dole, tak každý vyfasoval dve tašky. Takže, a ostali sme taký že, keď nechceli dať pečivo, tým, ktorí si pre to prišli, normálne im hádzali kamene do rampy. Že boli proste ešte agresívni voči tomu, že oni im nechceli dať pečivo....že, potom sa nemôžeme čudovať, že...robia také veci ako, že zavrú za tými obchodnými re, obchodákmi, tieto koše. A nedostaneš sa k ničomu. To, že vyhadzuješ šá?, ktore končia záruku, áno, vyhadzujú ich, pretože im nič nieje, ale proste podľa zákona nemôžu byť na predaj. Keď si to nezoberú zamestnanci, no čo s tým majú robiť, keď nemajú lis. No tak to oni nebudú každý deň preberať. Oni to vyhodia do koša. Podarilo sa tomu môjmu doniesť takhle nákup za 12 tisíc. Tam boli mäsa, šaláty, jogurty, pri čom prišiel s tromi bat...batoh, taška a krabica, tam bol proste tovar za 12 tisíc, ktorému iba končila záruka. Nebolo to ani v koši, oni to dávali dokonca ešte na rampu ráno normálne v bednách. Chcete jedlo? Zoberte si. Bohužiaľ boli tam blbci, ktorí im kradli prepravky, no tak to prestali robiť....čo je...je to škoda, no. V každom prípade.

T: To, jo no.

R: A nechodili si tam preto len ľudia, ktorí nebývajú. Chodili si tam pre to aji ľudia, ktorí bývajú dokonca. Pekne oblečená pani staršia, vyšla z Alberta, zozadu, otvorila si koš na biologický odpad, opýtala sa, že či chceme my ten karfiol, že či si ho môže zobrať na polievku. Pani ktorá fakt že...pekne oblečená, staršia dáma už na dochodku. Bez hanby úplne že...ešte sa opýtala, fakt že či si ho môže zobrať a ešte jej kamarát vtedy vyťahoval neviem, či žlté melóny, alebo niečo, aby sa nemusela naťahovať Ako...

T: Hmm...No jako já myslim, že se tam dá najít spousta dobrých věcí, asi, no...Jakože jsem párkrát jako taky chodila...

R: Keď niekto doniesie 140 jogurtov...mali dve také obrovské prepravky plné jogurtov. Keď sme ešte za Plazou bývali, sme tam mali ten Albert hneď skok, keď sme šli trikrát okolo, tak trikrát sa tam pozrel a koľko razi fakt trikrát tam niečo našiel. Mali sme kamarátov, ktorí normálne k nám chodili a byli že - Nemáš prosím ťa náhodou niečo na jedenie. Krabica a všeličo? Olej, moka, mäso, proste všetko. Prečo nie. My sme to tam mali a čo sa nám tam malo pokaziť? Tiež sme to mali zadarmo a prečo nie. Ale tam núdza o jedlo nebola, tam nebola núdza ani o vodu, ani o pitnú, ani o úžitkovú, no nič. Taková bomba.

Nikol ale zároveň v prostředí, kde přespávala problém s vodou, pro kterou si musela vždy někam delší cestu chodit a ně vždy byly zdroje vody spolehlivé. Například na benzínové pumpě záleželo, kdo zrovna slouží, někteří z obsluhujících poskytovali vodu pouze řidičům.

Některé z žen pobíraly hmotnou nouzi, jedna z participantek pobírala důchod. Většina z nich se snažila najít nějakou práci, což ale bylo často komplikované a pracovní pozice, do kterých se dostávaly, byly často překérní, přes pochybné pracovní agentury, kde třeba nedostaly zapláceno. Jedna z participantek také například chodila sbírat s přítelem měď:

R: Hej, toľko kabelou, čo sa tuto vyšúpalo, vypálilo, my sme spravili za 15 hodín s mojom 100 kilo medi, prepáč, 98, našúpu, to bola bomba! Dávame si takéto disciplínky, že vieme si...áno, med' nás uživí, nieje to ? čo, no minulý rok to bolo každopádne lepšie, ale ako...dá sa na tom prežiť, ale keď sa mi nechce, alebo je zlé počasie, alebo čo, určite by bola lepšia legálna brigáda, alebo niečo kolkorazu menej nebezpečne, alebo menej svietivé dymom, policajtom sa to nepáči moc. Ale ako ono...bohužiaľ, iný príjem nemáme a aj náš psík musí niečo papať.

I: A tým si teda vyděláte kolik, nebo?

R: Pravdu? Ako bol mesiac, kedy aj 45 tisíc.

I: jo?

R: Pred dvoma rokmi, ak sme začali bývať, tak sme zarábali 35-45 tisíc mesačne, ako bolo kde, ešte sme to mali legálne, že sme si to vypýtali tma od nich, ak prerábali celu Plzeň...všade je...ono záleží vyslovene na tom, kto tam pracuje, že či im vadí, že si to vezmeme, alebo nevadí...ako my si to zoberieme, či im to vadí, alebo nevadí, ale vždycky je lepšie si to vypýtať a spraviť to s kludom, ako proste im to... im to zoberiem, nás to nesere, potrebujeme je, ale je to predsa len také kludnejšie, keď je to legálne.

Participantky výzkumu si s vařením na charitě například pomáhaly a jídlo sdílely, často také vařily pro své partery a jídlo jim nosily, dělit se i o jinak získané jídlo s partnerem byla téměř povinnost. Participantky byly sobě navzájem ve svých komunitách i v partnerských vztazích emocionální podporou. Pokud nebyly po přechodu, také vykonávaly menstruační práci a byly nuceny si shánět k tomu potřeby. Dana, jak již bylo zmíněno výše, spala na charitě, o menstruačních nákladech se vyjádřila takto:

T: A jak řešíš vlastně menstruaci? A náklady s ní spojený, nebo jakože...jak se dostáváš k těm potřebám třeba menstruačním nebo tak?

R: No, tak určitě ? mám nějaký svoje zásoby, anebo oni nám dávají i tady.

T: Jojo, a to co vám dávají tady, to stačí nebo musíš si to nějak..?

R: Musím si většinou ještě, si potom dokupovat.

Nikol si chválila zase terénních služeb, od kterých většinou tyto potřeby získávala:

R: Vďaka za český systém, vždycky prídu teréňačky za námi, ktoré chodia k nám každý pondelok, tak sa pýtajú, chcete vymeniť, chcete vitamíny, chcete kondómy, tampóny, vložky...Tampóny si prosím. Takže mi dycky vytiahnu proste tie tampóny. Kedykoľvek sa dá, každý den sa dá ísť na ten Point, každý deň sa dá ísť na K-centrum, tak isto každý deň sa dá ísť na Ulicu a Ulica ma teraz bonus, menštruačné kalíšky!

I: Fakt? To ani nevim, že majú, super!

R:...vďaka bohu netreba to kupovať, lebo sú to ozaj položky a štandardne tie peniaze nie su nikdy, keď je ich treba. Takže...myslia na všetko.

4.4 Trauma a každodenní násilí v životech žen bez domova

4.4.1 Trauma předcházející bezdomovectví

O násilí a traumatizaci předcházející ztrátě domova jsem se primárně v rozhovorech nezajímala a explicitně se na jejich všechny možné konkrétní typy neptala, pouze na sexuální

a domácí násilí v minulosti, přesto v některých rozhovorech participantky dřívější stresové a traumatizující události zmiňovaly. Čtyři z participantek (Dana, Markéta, Vendula, Dagmar) se svěřily se zkušenosti s domácím násilím bývalého partnera. Dagmar od svého prvního přítele musela odejít, protože jí zlomil nos, s dalším přítelem a manželem však také zažívala fyzické násilí. U Dany v podstatě domácí násilí k bezdomovectví vedlo, od násilného partnera nakonec musela utéct a přespávala u kamarádek:

T: A zažila jsi někdy domácí násilí?

R: Nó, s bejvalým manželem jo.

T: A...můžu se tě ještě na to ptát, jestli to bylo jako nějak...jako, že tě nějak pravidelně, teda bil?

R: No, mlátil mě, no.

T: A...řešila si to nějak...že si to třeba někomu hlásila?

R: Nehlásila...To asi byla ta chyba, no.

...

R: No...musím říct,že jsem vlastně jakoby utekla od něho, no...

T: Takže bys řekla třeba, že ses i schovávala třeba před ním?

R: Tak...to právě po těch kamarádkách.

T: Hm, a jim si se mohla třeba nějak vypovídat? 00:51:19-8

R: Jo...

T: A nějakou psychickou podporu ti v té době někdo třeba poskytl?

R: Nikdo, to jsem byla na to úplně sama.

T: Hmm, to mě mrzí, no...A teďka už vnímáš, že je to v pohodě nějak?

R: Teď už jo.

Markéta žila dlouho se svým přítelem v nejistém bydlení a zažívala od něj fyzické násilí:

R: ...Já když jsem se odstěhovala na ten světovar do tý ubytovny a tam jsem měla všechno, mamí mi koupila lednici s mrazákem a jako na ostatní, na video, televizi, dvdčko, na všechno jsem si ušetřila, já jsem měla vždycky peníze. No, a když jsem šla na ten světovar, tak jsme si to, to už jsem se seznámila s tím *** jo, s tím jsem byla skoro 10 let.

...

No, tam jsme bydleli tři roky, čtyři možná. No a já jsem pak volala panu majiteli, aby tam zavolal nějaký ty deratizátory a on, že si to budeme muset platit sami. Já říkám "to je naše věc, že vy tady máte tuhletu havěť?" Takhle na lednici jsme nalepili ty široký pruhy lepenek a ráno úplně oblepený jako mucholapka, jeden šváb vedle druhýho. A když jsem mu říkala, jestli má čas, aby se šel na něco podívat, tak říká "jé, vy toho naděláte, pár švábů". Pár švábů, pět lepenek takhle vedle sebe na lednici a úplně plný jak mucholapka za měsíc..a a to už jsem nevydržela a šli jsme pak k nějakýmu kamarádovi a to taky nedělalo dobrotu, protože on jako pronajímal byt a v jednom pokoji bydlel jeho brácha a v druhým jsme bydleli my, jenže ten jeho brácha tak von tam nebydlel, my jsme měli společnou kuchyni a von byl hroznej bordelář...vždycky přišel, byl děsně vopilej, do všeho mlátil a tohleto..jenže, já jsem byla tenkrát bez práce, byla jsem doma, ten přítel chodil do práce a když přišel, že majitel baráku si stěžoval, že jsem byla vopilá a že jsem tam dělala kravál. Já jsem říkala, že jsem tam ale třeba celý den nebyla, jo, jela jsem třeba za dcerou...a von fetoval taky, ale bral i nějaký

prášky a do toho se napil, já nevim, von dokázal vypít dvě flašky, dvoulitrovku vína, na posezení.

...

No, ten majitel nás vyhodil. Pak jsme byli u jinýho kamaráda, tam jsme byli tři dny, von se taky rád napil a von mě hrozně mlátil a já sem říkala kolikrát "vodejdu vod tebe..", furt jsem to říkala a říkala jsem si "Jo, to bude lepší."

Dana a Markéta v době rozhovoru obě přespávaly na noclehárně na charitě a vnímaly ji i přes některé její neduhy jako lepší možnost, než být úplně venku. Šárka neměla zkušenost s násilím od partnera, ale když byla mladší, byla svědkem násilí od svého bratra:

T: A ty máš nějaký sourozence vlastně?

R: Já jich mám osm.

T: A seš s něma v kontaktu?

R: Eh, pf, jak to mám říct, s těma, co má máma doma, s těma malýma šesti tak jako jezdím tam třeba 2x do roka, se na ně podívat, takže jsem s něma v kontaktu. Na fejsbuku si s něma píšu, takže to...A s těma většíma, jako ty, co jsou vode mě o rok a o 2 nebo 3 starší, tak že...Ten, co je ode mě o rok, tak s tím nejsem v kontaktu, toho nesnáším, prostě my už se od mala nějak nemusíme. A hlavně...furt, většinu věku (?) je v kriminále, jo. Teď je tam třeba znova. A ten druhý brácha, tak ten žije tady v Plzni, sice se s ním nevidám, ale založil si vlastně rodinu, oženil se, takže...Ten je takovej namyšlenej, no, můj druhý brácha.

T: Hm, hm...a s těma si byla i v dětským domově..?

R: Hmm, byla jsem jenom s jedním. S tím o rok starším, co teď kon sedí, no.

T: Jo, jo. A můžu se zeptat, za co sedí, nebo...?

R: Hmm, většinou za krádeže, minule to měl za to, že vykopnul sousedce dveře...No prostě...předtím to měl, poprvé když šel, tak to měl za ublížení na zdraví...To ublížil vlastně i svojí vlastní ségře, proto to měl, no. To ublížení na zdraví. Protože jí bylo 5, jako sice o tom nerada mluvím, jo, je to i moje ségra, ale jí bylo 5 a on jí, von neměl drogy, byl na dojezdech a nakopnul ji do rozkroku a...vlastně začla krvácet...no a byla sešitá, jako kdyby byla po porodu a už vlastně není panna, od 5 let. Jo, tak kvůli tomu vlastně šel sedět, no, poprvé. To dostal 3 roky.

T: A tomu bylo kolik?

R: To mu bylo 18. To už byl plnoletý. 18 nebo 19, ne, 19 mu bylo, on je vlastně o rok starší.

Jo. 19....Takže vlastně od té doby se s ním já nemusím, protože co udělal, to...přes..prostě nemám ho ráda, no. Prostě já...jsem řekla, že ho...prostě, nejsem s ním v kontaktu, neposílám mu žádný dopisy, balíky, nic, prostě. Pro mě jakoby kdyby neexistoval, no, prostě.

A násilí také zažila od partnera své matky, jak na ní, tak na sobě:

T: Hm a...myslíš, že by se dalo nějak, nebo chtěla by si nějak ten vztah s mámou zlepšit nebo?

R: Eh, jako...Abych ti pravdu řekla, jako kdyby nežila s tím manželem, co s ním je, tak by, tak by byla úplně jiná máma než je teď, jo. Takže jako...kdyby nebyla s ním, tak klidně, jo. Ale jak je s ním, tak ne. Protože on vlastně, vlastně...Ona když ho neposlechne, tak je špatně, no.

T: Aha, aha.

R: Ona musí prostě poslouchat jako na slovo, jako pejsek no. A to mně se nelíbí, proto tam nejezdím. Protože když to říká přede mnou, já jsem se taky svý mámy jednou zastala, protože od něj dostala, tak jsem se jí zastala a dostala jsem s ní.

T: Cože?

R: No. Takže jako jsem říkala ne.

T: Takže jí jako bije?

R: Hm. Jako ne furt, ale někdy když má ty svý mouchy anebo se opije, jo. Jako on nepije, ale jednou třeba za měsíc si dá a prostě není to dobrý, no. Proto já tam ne, jako nechci bejt, a ani tam nejezdím.

Šárka vyrostla v dětském domově, dřív užívala drogy a se spaním na různých místech venku měla dlouholeté zkušenosti. Jelikož byla mladší než ostatní participantky a o charitě a noclehárně si myslela své, raději dál volila možnost přespávat venku. Měla zkušenost s charitou v Klatovech, kterou oproti plzeňské chválila, přestože její kapacitu také nevnímala jako dostatečnou. To, že si Šárka volí spát venku a nebojí se, se dá v interpretaci spojit s vyšší mírou enkulturace do pouličního prostředí než u Dany a Markéty a pravděpodobně i s jistou navyklostí na kulturu násilí. Svůj čas Šárka také ráda trávila na lavičkách s kamarády svého muže a mužská společnost jí i přes některé násilné zkušenosti byla spíš příjemná.

Některé z žen ještě před pádem do bezdomovectví trápily potíže s prací, zmiňovala se o tom Šárka, Nikol, Radana, Linda, Petra, Tamara, Mara a Vendula, a ačkoliv některé přisuzovaly potíže s udržením zaměstnání samy sobě, všechny se v podstatě pohybovaly v překérních pracích, z kterých nebylo prakticky možné ušetřit finanční rezervu pro případ nouze.

Vendula před několika lety zažila smrt otce, ke kterému měla blízko a jelikož s dalšími členy rodiny si příliš nerozumí, matka jí opustila, když byla malá a vychovávaly ji babička s dědou, znamenalo to pro ni prakticky zpřetrhání rodinných vazeb. Tamara měla nemocnou matku, v době její nemoci pracovala jako pečovatelka v Itálii, matce však posílala peníze a jednou za čas ji navštívila, když jí pak maminka umřela, nepohodla se zbytkem rodiny, protože jí nedali podíl z bytu, který jí máma odkázala.

R: Nevieam, za koľko predali byt, nikdy som sa nepýtala. Len sme proste skončili. Ja čo som každého pozbláhala? Synom som to posielala každý mesiac peniaze. Vravím mame aj dvakrát do mesiace, len som počula, že mama, že plače, vravím: Mami neplač, koľko? Tu 200 euro, tu 150 euro...už keď som nemala, tak aspoň tých 50 euro. Mi volá, plače, Anka? som si objednala bundu a a prišla a nemám peniaze. Neplač, koľko potrebuješ? Že 50 euro, ja som poslala 150 a vravím, choď si na poštu, vyber, vyber si balíček. Dobre. Nikdy som nemala s tým problémy...mám ostať a opatrovať sa o ňu, hej. Kým som mohla, som bola, starala som sa, upratala som jej celý byt. Všetko. Pritom mi volali do Itálie, nie, nie, my dvakrát do roka máme všetko vypratane, vyonačíme, vyluxujeme, umyjeme okna. Ja keď som prišla, som myslela, že ma traťí šľak. Moja dovolenka bola týždeň vypratať celý trojizbový byt od kobercov, okna, záclony, proste všetko...že keď prišla susedka doktorka, vravím...lebo chodila mamu pozerať tak, vraví preboha, to sa tu zmenilo...Vravím, však vraveli, že tu chodia upratovať pravidelne. Keď príde syn, tak dá, donesie mi v hrnčeku náku polievku a ide preč. No...takže som ostala a mama akože by som si vybavila opatrovateľské na ňu...No, nechcela

som povedať, že to už má vybavené brat. Som povedala, že nemôžem, že z toho...z tých 100 euro by som trebárs nevyžila, hej, na celý mesiac...a ? Mama platila dosť hodne za byt, a hlavne za lieky, mala rakovinu, sem tam spadla, lebo na nohu nemohla...Som ji kúpala. Tak sestra ju z vody nemohla vytiahnuť, čo je dva raz taká jak ja. Ja som ju z vane vyberala normálne. Što...malo 50 kíl. No, tak som potom odišla...Už mama, ešte som im vravela, lebo furt vraveli, že dajú ju do starobinca, hej...No našťastia mama, ja som povedala, keďže ju tam dáte, zomrie. Ona je zvyknutá proste chodiť po svojom, mala ta svoju mačku a...no...Čo otvorila dvere, to už celý panelák vedel, mačka zliezla dolu, otvorili jej von potom, keď takto otvorili, vyšla hore, za dverami zamňaučala, mama, hej otvor, no..že také, ozaj slušná taká mačka...

No i dali ju, do toho domova dôchodcov, ale mama našťastie nevedela, lebo to prerobili z nemocnice...Tam inokedy chodila normálne do nemocnice. Takže tam ležala, volala mi ešte, no o tých 5 tisíc, že dostanem, že brat predal ten byt, potom mi už len brat poslal správu: Nevolaj, mama je v kóme. No a hneď na to mama umrela.

4.4.2 Traumatizujúci situácie a procesy během bezdomovectví

Na základě rozhovorů s participantkami a vycházejíc z typologie Lewinson, Thomas a White [2014] bych vyčlenila následující typy traumat a traumatizujících procesů zažívaných v bezdomovectví žen: environmentální stres, finanční tíseň, nucené vymísťování a praktiky nuceného přesunuí, problémy se zdravím a zdravotním systémem, vystavení fyzickému, verbálnímu a sexuálnímu násilí (interpersonálnímu), institucionální podřízení (a vystavení symbolickému násilí). Některé z těchto typů se také prolínají.

1) Environmentální stres

Prostředí parků, reziduálních prostorů i nocleháren a denních center je pro ženy často stresujícím, nejenže se radikálně horší prostředí, ve kterém jsou nuceny přespávat a ze kterého jsou nuceny vstávat ke svým každodenním praxím, jsou neustále vystaveny podmínkám počasí, kvůli nemožnosti pravidelné hygieny nebo obývaní přeplněných prostorů jsou vystaveny infekční nemocem, nebo jsou zde ve veřejném prostoru vystaveny riziku nečekaných a nechtěných návštěv.

Z rozhovoru s Apolenou o prostředí Plzně vyplynulo následující:

T: A můžu se zeptat, kde to máte ten stan?

R: Teď ho máme ještě nahoře v xxx.

T: A je to tam nějak v pohodě, nebo?

R: Je, je, já jsem to vlastně nechala i tejdén vlastně bez dozoru, protože jsme byli s přítelem od sebe jako a ...byla jsem právě na bytě tady u kamaráda, no a jakoby nic jsem mu tam nenechala. Jsem to brala všechno, aby se to tam neztratilo. No, našťastí...jinak jako tady mezi těma lidma...já říkám jako, já jsem tak nějak od 14 let na ulici a tohle, co se tady děje, to jsem jako nikde nezažila.

T: Jo?

R: ..že se tady okrádá a chodí tady prostě po stanech, jo, a okrádaj se navzájem jako a dělají si takovýhle, podpalujou se, a dělají si takovýhle věci...to je ošklivý...

Ženy při přespávání venku často čelí strachu z napadení nebo okradení. O náročnosti přespávání venku vůbec se nějakým způsobem zmínily všechny z participantek, Šárka například k časovým obdobím:

...Jako přes ten týden se to dá, ještě, jo, že jsou tady ty centra, kde se můžeš jít vykoupat, kde si můžeš vyprat a tuto, ale přes ten víkend to není ono, prostě. Přes ten víkend je všechno zavřený a nevykoupeš se vůbec nikde. Jo, takže to člověk taky cítí na sobě. A hlavně to teplo taky člověku chybí, že jo a kor když je zima, v zimě je to právě nejhorší venku, no. To je, to je krutý v zimě tady. Přes léto je to v pohodě...i jaro, léto. To všichni dávaj, jo. Ale tu zimu, pro ty lidi je to nejhorší, no, ta zima.

Nikol se z původně squatované chatičky za Plazou musela přesunout na jiné místo, oproti chatičce neoddělené a nechráněné, a obývané opodál dalšími lidmi bez domova, zde popisuje změnu prostředí a prvotní strach a nejistotu:

T: A máš tady pocit bezpečí?

R: Už áno. Jak sme sem prišli, tak to bolo hrozné...to, vieš, každé žuchnutie lístkov, každý proste pohybu trolejbusu na ceste...každé...každý pohyb proste lístku...každé zlomenie konáru, v momente bol človek na nohách a teraz proste...tu niekto prebehne a ani ti to nepríde. Takže už áno, už aj to že môžem si tam trochu zavrieť tie dvere...Tak už aj to robí veľa. Keby že bývam iba čisto v stane, tak by to asi až také ružové nebolo, ale keďže to máme takto, že máme takú drevenejšiu chatu, tak to, mám tu pocit bezpečia.

2) Finanční tíseň

Hodně z participantek se vymezovalo proti žebrání a somrování z důvodu stydlivosti, pokud potřebovaly peníze, sháněly je většinou jinými způsoby nebo si vyřizovaly dávky hmotné nouze. Nedostatečný kapitál se prolíná do různých rovin, někdy palčivějších, jindy snáze řešitelných. Dana si kvůli finanční tísní musela přeložit doktora ze Stříbra, což se jí naštěstí podařilo vyřešit rychle, jídlo a hygienické potřeby získává na charitě nebo z dávek hmotné nouze, ze kterých jí ale kvůli platbám za nocleh a výživné zbývá pouze velice málo. Finanční nejistotu spojovala také se svým ženstvím a vlastnostmi dle ní k ženě patřícími:

T: Hm, a nejsou třeba právě jako nějaký věci, který jsou třeba pro tu ženu lehčí nebo těžší?

R: No, to jo, tak asi třeba kluk má určitý výhody, než ta ženská.

T: Jako třeba v čem má výhody?

R: Tak on si třeba sežene líp práci, nebo peníze.

T: Hm. A proč myslíš, že si snáz sežene třeba vlastně peníze?

R: Chlap má takový to větší sebevědomí, že jo. Ta ženská je třeba taková...uzavřená, nebo stydlivá, jo.

Finanční tíseň se s pobytem na ulici dál prohlubuje například skrz různé pokuty, třeba za cestování na černo, o čemž vypovědělo více participantek, například Radana:

T: A máš nějaký dluhy?

R: Exekuci mám jednu.

T: Hm, a za co máš..?

R: Dopravní podniky. Splatila jsem ji a mám dvě pokuty znovu. Už mi to přišlo. Stačí ti jo. Už takový jsem blázen. (smích) Mám jednu. Je to tam, teď je to tisíc...3 a půl tisíce pomalu. Musím to zaplatit, no. Musím jít do práce, no. Nic se nedá dělat.

Finanční tíseň se vine i popisem Radanina dne, Radana jako jedna z mála také žebrá, ale kvůli stydlivosti a negativním reakcím také velmi opatrně, raději se snaží vyžít z dávek a aktivně také shánět práci, protože nejistota z nezaměstnanosti pro ni byla velmi skličující, při rozhovoru už měla přislíbený úklid v nedaleké továrně.

R: No, tak já jdu třeba sem, jo. /Sedíme ve sterilním meziprostoru dvou administrativních budov, nedaleko Domova sv.Františka./Vyjdu. Ve 3 jdu na Kaufland. Tam se podívám na nějaké ovoce, na nějakou zeleninu. Jdu na plazu a jdu pěšky...tam si nasbírám nějaký kuřivo, jo. Zase jdu pěšky až tu na náměstí. Tam si udělám pár drobných, jak nemám peníze. No a pak jdu nakoupit do Penny. A než to zase oběhnu, tak je sedum. No...takže jako opravdu seženu si to jídlo, jako. Nekradu. Jakože bych třeba kradla, že nemám peníze. Nekradu. Snažím se to prostě nějak přežít, když nemám peníze. A tak prostě, furt něco vytvářím. Nebo na úřady, furt něco, jo. Furt, furt, no.

Většina participantek také měla nějaké dluhy, nejčastěji na dopravním podniku města Plzně. Dagmar splácela z důchodu dluh z dřívějšího bydlení, přestože jí chodil důchod, snažila se šetřit, kde se dá, na charitě často spávala za rajón. Část peněz často dávala synovi, který byl taky na ulici. Dagmar se už bohužel bydlení nedočká, letošního roku na jaře zemřela.

3) Vymisťování a praktiky nuceného přesunu

Participantky jsou z míst přespávání často nuceny k přesunu, někdy k tomu dochází neočekávaně a zákeřně i ze strany veřejných institucí, viz například u Venduly:

I: A kde vlastně přespáváš?

R: Teď nějak tady venku, protože nám rozřezali stan, takže...

I: Jakože policisti?

R: No.

Jindy více očekávaně, ale neméně nepříjemně, jako u Nikol, která si svého dřívějšího místa přespávání velice cenila, nyní přespává na squatě, nebo-li v dřevěném přístřeší cca 3x3 metry, v horších podmínkách s mnohem horším přístupem k vodě:

R: Keď jsme ještě za Plazou bývali, sme tam mali ten Albert hned skok, keď sme šli trikrát okolo, tak trikrát sa tam pozrel a kolko razi fakt trikrát tam niečo našel. Mali sme kamarátov, ktorí normálne k nám chodili a boli že - Nemáš prosím tá náhodou niečo na jedenie. Krabica a všeličo? Olej, muka, mäso, prostě všetko. Prečo nie. My sme to tam mali a čo sa nám tam malo pokazit? Tiež sme to mali zadarmo a prečo nie. Ale tam nudza o jedlo nebola, tam nebola nudza ani o vodu, ani o pitnú, ani o užitkovu, no nič. Taková bomba.

T: A jaktože už tam nejste?

R: Lebo to bolo ako...požičaná chata, nazveme to tak, a potom sa to dozvedel majitel. Takže ten nám už ji nechcel požičat potom.

T: A on tam jako vůbec nechodil?

R: Vieš, no...Mně se ta chata páčila už předtým a viem, v akom bola stave a už asi pol roka potom, keď sme ostali vonku, hovorím, já chcem tu chatu. P. ju otvoril, fakt sedem mesiacov tam niktor neprišiel. Akurát policajti nás prišli zkontrolovať, pozriet sa, ako sme. Susedia fakt chodili, všetko v poriadku. Ešte sme si po policajtoch hovorili, odkedy tu bývate, tak tu klesla kriminalita. To je pekne, ne. Bomba. No a potom prišiel ten majitel, že...možno by tam i išiel, čas od času, na vikend, tak ešte se nás snažil zpracovat, že keby mu..pla...My sme mu boli ochotný zato davat peniaze nejaké mesiačně. A on, keby, chcem od Vás tisíc korun mesiačně, tak mi ich dáte, dáme vám aj 2 tisíc korun mesiačně, keď nás tu necháte. Prišiel za dva dny, s takým Ukrajincom trafeným, že teda nie, že mame sa teda odsťahovat. Ale nezavolal ani policajtov, nerobil z toho ani haló, nič, normálne slušne hovorí, že rozhodol sa, že bude tu chatu používat a...všecko v pohodě. Ale tam to bola dobrá lokalita, no...

K tomuto typu stresujících vymístění bych zařadila i nucené přesuny v rámci noclehárny v Domově sv. Františka, kde i v případě dlouhodobého přespávání na noclehárně, jsou nuceny ženy měnit své místo nebo postel, což generuje jak pocit nejistoty, i třeba s kým se octnu na pokoji, tak zabraňuje vytvoření jakéhokoliv pouta k místu. Krom toho docházelo i ke specifickému stresujícímu vymisťování během karantény, která loni na jaře probíhala kvůli pandemickým opatřením u žen dva týdny:

...no jasně, no, protože si musíme pomáhat, žejo, no. A ne si dělat takovýhle věci, jako to nejde. Prostě jsem měla nervy tak od lidí, jak se tady chovaj mezi sebou. Jo, měla jsem, teď už jsem teda klidnější, jo, se člověk nějak aklimatizoval, jo, ale to je hrozný, jak se tady chovaj, jo. Já i když jsem byla na tý charitě, jako já...jako vim, jako já bych nejradši...ale sama nic nezmlžu, jo. Jako protože my jsme tam byli v tý karanténě právě s přítelovou mámou a ještě s jednou holčinou, která s náma přišla právě do styku, no a...prostě jak se chovaj ty administrátoři, to jako, to je síla, jo. To ti můžu jako, protože...My jsme se třeba administrátora ptali, co jako máme dělat, když nemůžeme jakoby za ty cedule vlastně, tam na tu vrátnici, co máme jako dělat, jak se na ně dovoláme, když třeba nedej bože se někomu něco stane, to nikdy nevíš jako, třeba někomu se udělá špatně nebo něco a ten administrátor

nám řekl, že těžko. Jako, tak jako to je prostě hroznej přístup tohle...jako, a jakoby já, jasně, říkám, já jsem vděčná za všechno, co člověk dostane, ale v tý karanténě to bylo, co oni nám nosili, a i těm chlapům, oni každej den nosili konzervy, jo, rejži a těstoviny a to bylo vlastně jakoby, jo a vlastně nic jinýho jsme nedostávali...jako teplýho, no jenom vepřový konzervy, jako já říkám, já jsem vděčná jako za všechno, jako ale jak se z toho třeba ty chlapy měli najíst...a ještě, ještě jsme teda měli jako vyfáraný jídlo pro sebe, jo, že jsme si jakoby, že jsme ten první tejdén měli z čeho brát a vařit, jo, jakože jsme měli maso a jako tuto, že jsme si to dali do omáčky, vařili jsme si, ten první tejdén, jinak nevím jako...bylo hodně zlý... Já říkám, horší jak za války... (smích) No a až teda 3 dni před koncem karantény nám dali jako potom jídlo z boxu, jo. Z boxu a polívku, no. Takže jako...ale jako lidi, i kór na tý charitě jako, třeba Vencovo mámu prostě vyhodili je, že prostě, ona jak skončila karanténa, ji vyhodili prostě na ulici, jo, s tím jako že prostě ať si jde, kam chce, jo, nedostala ani stan, ani spacák. Oni ji normálně vyhodili, s tím že oni tam mají rezervovaný místa pro ty, kdyby náhodou někdo přišel, kdyby byl nemocnej...Jako co to jako je teda za chování, co to je za přístup. To je hrozný, mně z toho...Jo, tam jsou i mladý holky ještě jakoby...Jo, my se vždycky nějak o sebe postaráme, jo, ale šedesátiletou ženskou jako vyhodit, ji prostě vyhodili na hodinu, to je hrozný, to je hroznej přístup tohle. Fakt, to se prostě jako...ale to by si tam musela bejt, oni se jako vy...to...Mně z toho bylo úplně smutno, jo. A ani ty ženský jako dyť...oni se vůbec nemejou, to jsou prasata s prominutím, no to je hrozný, fakt jako. Jo, já kdybych věděla kam jakoby vejš, vím, že on to tam má ten Džamal, ten, tak jako bych, jako s tím něco dělala, protože na tohle ten člověk musí mít nějaký cit, aby tohle mohl dělat, ne? Nějakej cit a soucit i jakoby i s těma lidma, že jo, když chceš pomáhat jako. No není to tak?

4) Problémy se zdravím a zdravotním systémem

Život na ulici přinášel ženám různé zdravotní potíže, od úrazů přes infekční nemoci až po dlouhodobější problémy jako omrzliny a následný problém s chůzí. Markéta přišla už před lety o byt a následně bydlela po ubytovnách, v některých už tehdy zažívala environmentální stres například kvůli problémům se šváby a majitelem neochotným platit deratizace. Když se poprvé octla úplně na ulici, bylo to v podstatě z hodiny na hodinu, přebývala u kamarádky a jejího přítele a během narozeninové oslavy se s přítelem nepohodli a ten ji vyhodil:

R:... No a u tý kamarádky, tam už jsem ani nechtěla bejt, protože jejímu přítelovi, tak se to nelíbilo a zrovna měl narozeniny, tak jsme tam slavili a...no slavili...napiju se, ale nerada bych se opila do němoty a on to dokázal a potom mě odtamtud vyhodil, a tak jsem říkala, že pojedou jako, to je takovej rodinnej přítel, to je taky starej pán, je mu 80 let...že tam pojedou stopem, no tak mě vyhodil ve 12 hodin v noci a to bylo -16 no, tak jsem v tom mrazu, že stopnu ten v půlnoci, 60 km tady odtad'...a...no tak mě stopnul nějaký pán až druhej den ve dvě hodiny odpoledne. No, to bylo drsný, no. No a přijela jsem k němu a první věc, kterou jsem, tak jsem se šla umejt a když viděl, jak mám hnusný nohy, tak jsme jeli hned do nemocnice a dva dny jsem byla v nemocnici. Jsem měla omrznutý nohy, prsty.

T: Mmm...a v nemocnici to bylo pak v pohodě pak už?

R: Jojojo, pak už to proběhlo dobře no. Tam mi zaplať pánbůh pomohli, takže jsem se z toho dostala. I když mám problémy jako neustále.

T: Jakože s nohama nebo..

R: Mmm... to mám voteklý jo, po kotníky vůbec a začíná mi to fialovět a to...Včera jsem byla tady u toho doktora a akorát jsem byla teda poslední a sestra říkala, že už nebude ordinovat, tak jsem se jenom zeptala, protože já chci jít dělat, já tady nechci bejt na tý charitě, tak jsem si zažádala tady o tohle ubytování, na tom azyláku, tak právě říkala, aby sem ještě přišla na kontrolu...

Podruhé když se octla na ulici, si Markéta zlomila žebra a v tu chvíli se raději rozhodla jít na noclehárnu v Domově sv. Františka, už před pádem na ulici ji provázely zdravotní problémy, kvůli kterým také nedosáhla na podporu v pracovní nezaměstnanosti a její situaci tak dlouhodobě zhoršovaly. Radanu také omrzliny přesvědčily pro využití noclehárny a ještě většímu upnutí se k získání práce:

R: No, tak po těch omrzlinách jako...si myslím, že jsem na tom opravdu moc dobře. Zdálo se mi, že už je konec. (smích) To bylo tak bolestivý. A my jsme byli venku, 4 dny, a já jsem to necítila, tu zimu...opravdu ne. Prostě chodili jsme po městě, to...no a ...pak najednou jsem zkolabovala, odvezli mě. No a řekli mi, že prostě jsem měla, já nevím, o mínus, počkej, o...5 stupňů míň než jsem měla mít. Já říkám, ale jakto, vždyť já jsem to necítila. No..ale až jsem upadla už (smích), jo, víš co, z té zimy. Jako tak...a teď se cítím dobře, a už říkám, žádné takové. Prostě už se držím tady. 1.8. do práce. Už nechci zažívat takové peklo.

Elza zažila 4 měsíce těhotenství na squatě, které pro ni kvůli hádkám s partnerem, stresu z nemožnosti hygieny a podobně, bylo opravdu frustrující, stejně tak pravidelné návštěvy lékařů, do jejichž práce se promítalo i jejich hodnocení Elzy jako člověka:

R: Jo, mám. To víš, že jo. Jsem Natálku čekala...tu první, tak to jsem otěhotněla s Adamem, na ulici, no. Byla jsem tam těhotná venku do...tybrdfo, no asi skoro až do konce, celou dobu od začátku těhotenství do..já jsem, mně to bylo potvrzený až ve 4. měsíci, mezi 3.-4. měsícem jako mi to bylo...já jsem už věděla, že jsem těhotná, ale prostě, na tudy to bylo zjištěný až takhle. No a takže jsem od začátku vlastně až do konce...a měsíc před porodem jsem šla na azylák. Takže do azylovýho jsem teda byla na ulici.

T: A jak si to prožívala na tý ulici?

R: No na hovno, ne. Protože...my jsme byli na squatu a tam to bylo takový ostrý. Protože nemáš pořádně kde bejt jakože, kde můžeš být v bezpečí, bojíš se tam, tak to je na hovno prostě. Hygiena není taková, jakou by sis představovala prostě. Vůbec. Na hovno. Těhotná bejt venku, to je úplně...

T: No a ...jako i třeba jídlo, měla si dostatek jídla?

R: Ne, kolikrát taky ne. Špatný prostě, špatný. Jo, kolikrát třeba vidím, že jo...přestože ty, ten pár, když holka třeba takhle otěhotní, tak kolikrát se daj do kupy, že ten kluk fakt se snaží a začne se snažit, začne shánět třeba jídlo, víš jo, ale u nás to bylo prostě furt na hádky a...takže špatný. No ale pomáhala mi hodně máma, víš. Máma a táta taky, ještě když byl naživu. Nebejt jich, tak prostě by to stálo za hovno.

T: A zdravotní péči během těhotenství si řešila?

R: Normálně na kontroly jsem chodila s Natálkou, jo.

T: A bylo to v pohodě nějak? Celkově...

R: Jo, občas jsem třeba zapoměla, že mám dojít v určitéj datum, že jsem třeba nedošla a taky že mě...hlídali kvůli drogám a takovýhle prostě, to bylo hrozný prostě. Neměla jsem se kde umejt, tak jsem třeba přišla se špinavýma ? No na hovno...

T: A neměla si třeba pocit, že mají třeba horší přístup, jako když ví, že třeba bereš...

R: Jo, kolikrát tak jako koukali...nebo se chovali, hm. Jo, to víš, že jo. Jo, určitě. To je jasný, že jo. Ale ne vždycky, záleželo asi na tom doktorovi.

T: a...dalo by se třeba něco pro ty ženy, co jsou třeba těhotný na ulici něco udělat? Něco zlepšit, já nevím?

R: No asi aby jako tomu svému frajerovi řekli, že to je na....No oni by jako...To je víš co, to není politováníhodný, to prostě jako, si zato můžou sami ty lidi ve finále, jako jo. Nezlob se na mě, to že jsou na ulici a ještě k tomu otěhotní na ulici, tak jsou oni sami paka. Kdyby trochu přemysleli, tak prostě neotěhotní zrovna jako já tenkrát. To byla taková náhoda...no to nemůžu taky říct, víš. Podle mě je to hrozně nezodpovědný otěhotnět na ulici jako. Tak když už jseš na té ulici, tak si musíš dávat pozor, aby si právě neotěhotněla. A dítě si můžeš pořizovat, když už seš aspoň třeba na ubytovně, víš. Takže já bych nějak..moc s něma...zato ani...právě naopak, bych jim jako řekla, heďte, tak víte co, je vám jako jasný, že...Copa já vím. ..To ej takový těžký prostě...Jasně že bysme jim měli pomáhat, ale ty lidi si zato můžou sami. A třeba když tu holku znásilní, tak to je pravda...tak to asi, nevím. Co ti mám na to říct. Jako, asi by jí jídlo měli dát, jako aspoň...???...Hmm, já si pamatuju, jsem šla tenkrát na to Káčko, jsem řekla, že jsem těhotná a mně řekli hned jaký všechno mám možnosti, když jsem na tý ulici, co všechno pro mě můžou udělat. Udělali toho pro mě dost. Takže já bych ani nic nezlepšovala. Řekli mi, že když si pujdeš zažádat na azylák, tamhle si můžeš dojít pro jídlo, tamhle si zajdi k doktorce, jo. Nebud' sfetovaná a takový prostě. Takže prostě řekli, co se může, a víc jako udělat nemůžou....takže si myslím, že není třeba něco zlepšovat.

Nikol má dlouhodobé problémy s atopickým ekzémem, na který by měla brát léky, kvůli tomu, že je ale ze Slovenska a nemá momentálně ani skrz práci zdravotní pojištění, ekzém se jí zhoršuje:

T: Hm, takže asi ani žádnýho lékaře nenavštěvuješ pravidelně?

R: No vzhledem na to, že ako nezamestnaná nemám zdravotné poistenie, tak hm, nenavštevujem, potrebovala by som kožného doktora, keďže mám atopický ekzém...a ten je veľmi zlý u mňa, aj keď som bola doma, aj za každých okolností...Aby si to videla, lepšie než to popísať, nepichám si do rúk, hej. Tie ruky nevideli ihlu roky, ale...a to je teraz fakt dobre, to bývalo takto...normálne po celom. To je jedno, ale toto mám vrozené, to nie..príčina tohto stavu, bolo to predtým, bude to aj potom a...dajú to do kopy tabletky, ale treba kožný doktor a zdravotné poistenie.

Jednoho dne se také Nikol v práci udělalo zle a musela být odvezena rychlou záchrannou službou do nemocnice. Chytila křeče do břicha a v nemocnici jí zjistili cystu velkou jako pěst, tento problém ji trápí doteď, v odpovědích se vrací, na otázku, zda má v Plzni alespoň gynekologa odpovídá:

To som ešte tiež nestihla. Čo som si chcela tu cystu vyriešiť, lebo aj ...jak ma odviezli, tak aj na tej traumatológii mi to ten doktor odporučil, že bolo by dobré doriešiť to a nejako odstrániť, že ono je asi aj to dôvod, prečo nemám deti, prečo som nemohla mať deti stále. Takže aj kvôli tomu ma to žene do tej roboty, že zdravotné poistenie a spraviť to, lebo ja fakt chcem deti, ne dve, stačí jedno, dve deti sú väčšinou už luxus, ale fakt by som chcela svoje deti.

Nikol v Plzni nemá ani lekáre praktického, útlak v nemožnosti adekvátnej zdravotní péče tak na ní dopadá v intersekcii nezaměstnanosti a jiné státní příslušnosti a dostává se tak do nemyslného koloběhu zhoršeného zdraví, kdy jí zhoršený zdravotní (fyzický a následně i psychický) stav komplikují návrat do práce. Do práce nemohla také nastoupit kvůli chybějícím dokladům, které se jí ale naštěstí asi dva měsíce po rozhovoru podařilo díky speciálním výjezdům organizace Ulice s jejich klienty do Prahy na ambasádu vyřídít. Takové výjezdy jsou ovšem v praxi plzeňských organizací pracujících s lidmi bez domova spíše výjimkou a bariérou pro opětovné získání dokladů u lidí jiné státní příslušnosti, kteří jsou zároveň na ulici, je většinou nepřekročitelná.

5) Interpersonální násilí

Ženy bez domova zažívaly násilí jak od partnera, tak s ním přicházely do styku venku na ulici nebo ho některé i adoptovaly jako prostředek statusového vymezení. O násilí v rámci současného partnerství se ženám velmi obtížně mluvilo, jelikož s partnery stále byly a neviděly násilí jako důvod pro rozchod. Nikol popisuje svou zkušenost takto:

(Elza, Nikol od partnera, Vendula znásilnění, Radana adaptace)

T: Pak tu mám otázku, jestli si zažila někdy domácí násilí?

R: No...otec bol alkoholik, ten sa raz snažil ako...um...niekedy, že zlatovať? Ale...to ako...neuspel nejako...To bolo dosť naprd...ale...Tento môj si robí, čo chce, ten má pocit, že...že...agr...On je totiž to strašný cholerik, ale...Cholerici boli aj obi dvaja moji dedovia a...neboli agresori. On jednoducho, okrem toho, že je cholerik, tak je aj agresor a je...akože vie byť nepríjemný, hej, že...dá sa povedať, že s domácim násilím je tam skúsenosť, ale snažíme sa to nejakým spôsobom proste eliminovať, že budeme...nejakú tu brzdu nájsť, ktorá...alebo nejaký ten spúšťačí mechanizmus, čo to spúšťa, vyhýbať sa tomu, alebo nejakú tu brzdu proste, ktorá to zastaví.

Nikol mi zároveň o něco dříve ten den řekla:

T: Znáš někoho, u koho by si mohla přespat teďka nebo tak?

R: U tej kamarátky, to ma veľmi prekvapilo zrovná, jak si odišla minulý týždeň v piatok, tak v noci sme sa s tým mojom fakt strašne pohádali, ale fakt strašne. Tak..odvtedy som vlastne dve noci bola tam. Zrovná. A čo ma veľmi prekvapilo, tak...správcova, čo je tam, tak dokonca povedala, že nie je problém, aby som tam prespala, aj keď to nebudem mať z čieho zaplatiť, čo...ako klobúk dole preto, že veľmi ma to zarazilo, lebo ona vlastne ta kamarátka za mňa

platí sto korún na noc, ale s tým, že bez problémov sa tam môžem osprchovať, bez problémov so tam môžem pohybovať po tej ubytovni, som tam proste normálne ako...bývajúca. Akurát že je to teda, nie som normálne zapísaná, ale som iba ako návšteva, ale môžem tam toto všetko...ale normálne povedala, že...keď nebudeš mať peniaze, nie je problém, pokiaľ to Aleně nebude vadiť, tak...môžeš tu byť, ale nemusíš mi za to dávať peniaze, nevadí.

Následující odpověď na otázku, zda se Nikol považuje za člověka bez domova, ilustruje silnou vazbu Nikol na přítele a dokresluje tak mírně ambivalentní povahu vztahu (a také emický náhled na definici domova a odkaz na jinou životní traumatizující událost):

Umm, prišla sem na to, že domov nie je miesto, ale domov je stav. Jednoducho, človek sa musí cítiť, že ide domov a je úplne jedno, že či ide do vily, či ide na zámok, alebo ide do stanu, pokiaľ tam ide s niekým, ktorý mu dáva ten stav domov. Ja idem...ja sem mame povedala, že nikdy v živote nezabudnem to, že mňa pripravila o domov. Tým že predala proste dom po otcovi, ale jednoducho to bolo miesto, ktoré som vedela nazvať domov...keď, to bolo miesto, kde som sa proste vrátila domov. To bolo miesto, ale už sa dostávam iba...do stavu domov. Už sa vraciam iba na miesta, ktoré..nazývam domov, ale iba pretože mi [priateľ] privádza stav toho domov. Či je to tu, alebo to bolo predtým na tom, v tej chate, alebo...dúfam, že to bude aj kdekoľvek inde, proste dáva mi pocit toho bezpečia. On mi dáva ten stav...že môžem povedať, že idem domov.

Dalším elementem v jejich vztahu je také vazba k jejich pejskovi:

...najhoršia je to, že keď sme my v takých stavoch, že sa ideme rozchádzať, tak to ako...To o toho psa je normálny boj ako o dieťa. Minule som tu vyhlásila, že ho normálne nechám zavrieť, ale že toho psa nedostane. Hovorím akože, to je moje bábätko. Ale zase z druhej strany, oni sú veľmi na seba naviazaní, že kebyže vezmem jeho, alebo jemu vezmem ju, že ich odtrhnem od seba, to zas by som nemohla, lebo by im to obom strašne ublížilo. Takže...no jednoducho, my dvaja budeme musieť byť spolu, kým jednoducho o ňu neprídeme. Dúfam, že iba starobou. Aby nám to neublížilo ani jednému, no...naša bábätko. To je ináč pes postelní, podpaploňák.

O vztahu se svým tehdejším přítelem řekla Elza následující:

T: Jakej máte vztah?

R: No strašný, no hroznej, no né, já to nechci ani popisovat. To je prostě...je vztah na, jako nefunkční. Sedm a půl let jsme spolu, máme spolu dvě děti, vid' a je to vztah...ted'kon poslední dobou, nějaký čtyři roky, nebo tři, úplně na hovno. Jsem ti to vyprávěla předtím ne. No jakoby bojujeme o přežití ve finále. Se vůbec nikam neposouváme, akorát prostě...???...akorát já jsem začla fetovat, rozumíš, když jsem s ním, takže mě táhne k zemi a já prostě jakoby nedokážu zase, hm, ne, že bych nedokázala odejít...Ale já kdybych se měla tohoto zbavit a jakoby jít kupředu někam nahoru, tak bych musela úplně odjet někam

doprdele. Protože je to úplně na piču. Já se k tomu ani nechci....protože to prostě stojí za hovno. A je to dycky třeba chvilku dobrý, tejdén, půl dne, prostě....

T: hm a zkoušela si už od něj někdy odejít třeba?

R: No právě že už zkoušela, to se vůbec nepovedlo. Když už jsem to udělala a zůstala jsem tady v Plzni, jakože ne že bych se odstěhovala, tak jsem prostě...uplně po cestě někam do normálního prostě, po normální cestě někam do normálu, tak jsem potkala zase prostě debily a ty mě, prostě jakoby, to se mi mohlo ještě i něco stát, tak jsem nakonec přišla k charitě, no a říkám, tak doufám, že Honza dneska nedorazí, že nepřijde to...no a jak přišel on, tak jsme se zase dali zpátky dohromady...takže tady ono se není, kam jako schovat...

Elza měla negativních násilných zkušeností více, z dětství, i předchozích vztahů:

T: A zažila si někdy teda domácí násilí?

R: Hm, hm, no v dětství jakoby jo, mně se to stalo taky.

T: No a s nějakýma, ještě s přítelem?

R: Tady s tím.

R: Jo, i s předchozíma dvouma. ?? ve ? vztazích i...

T: Jako a...A hodně teda nějak, jakože tě fyzicky bili nebo...?

R: No, tady s tím Honzou nejvíc. Jakože hodně hodně. Jakože úplně až nelidsky.

Elza se jako jediná z participantek svěčila, že zvažovala také využít služeb pro oběti domácího násilí. Po pár měsících od rozhovoru se s přítelem rozešla.

Vendula měla asi nejotřesnější zážitek ze všech, o kterém si jí také velice těžko mluví:

R: ...Ne, to sem přišla k jednomu klukovi nebo ne, chlapovi do bytu, že měl ženu, on měl mít ženu ale...a potom mi říkal „Podí ke mě, vykoupeš se u nás, vyspíš se v teple“. Tak to začalo a pak já říkám "já nikam nepudu" a on na mě začal říkat "Prosím tě, čeho se bojíš..", "Sem ženská..", "Dyť se známe" – jako z vidění... "Co by se " tam u nás stalo..že tam psy žerem?". Že sem šla vlastně ?? v zimě.. "Zmrzni si, dyť sou mrazy..víš co, dělej si co chceš" mi řekli. "My tě nepotřebujem, tak si di.." ??? No, jenže pak prostě... ??? Nechtěl mě pustit z bytu, nechtěl mě pustit z bytu a chtěl mě prodat.

To bylo v Klatovech..já sem ho znala podle rodiny akorát. Ale on mi řekl, že se s nima znal...?

T: A hlásilas to třeba nějak na policii nebo někomu?

R: Né, voni by mě zabili. To sou lidi, který prostě ??? jenom na trasu.

I: A to ses pak jako dozvěděla, že to je někdo, kdo posílá lidi na trasu?

R: Ano, ??? ...Já sem ráda, že sem..přežila sem to, utekla, tam nechali v zámku klíč, se ty dva pohádali spolu strašně moc a řvali na sebe a on byl zádama a koukal na něj. Tak sem couvala a pak sem couvala do chodby a pak sem byla pryč...

I: A nabídnul ti někdo nějakou psychickou pomoc jako..?

R: Nepotřebuju a ???..Teď se mám dobře, tak sem ráda, že to dopadlo, tak jak to dopadlo..něco pozitivního..

I: Hmm..a kdyby si chtěla třeba jít za nějakým jako psychologem, psychiatrem, víš, kam se obrátit?

R: Jó, vim...

I: No tak ještě právě je jako, jestli máš někdy třeba jako úzkosti nebo deprese, nějaký jako..

R: Občas...ale to záleží asi, výdycky si uvědomim, že bych chtěla sem a že chci bejt jinde a ...

Radana strávila na ulici a přespáváním venku více let a v rozhovoru působila i přes první usedlejší dojem jako ošlehaná drsnější povahou ulice. Léta venku a v partičkách s popíječícími kamarády ji naučily svoje...(zároveň měla také silně internalizovaný princip zásluhovosti a pociťovala silný stud za svou ne-práci.):

Taky jsem se poprala, taky jsem se poprala, jo. No. Ale jako co to je za ? a pravdu? jsem se poprala...tak jsem se poprala, že jsem ji málem hodila do vody...Hmm, ještěže mě př(smích) prostě, víš, to jsou feťáci, joo. Oni jsou nebezpeční venku, no. No a tak slovo ke slovu, no já jsem měla upito...Já říkám, no tak jako bohužel, ty jestli fetuješ, nebo něco, tak prostě k nám vůbec nechod'. Já si to třebas nepřeju, protože my nefetujeme a my nekouříme marijánku...jo...to..A to je do průseru, jo. No tak tam začla vyskakovat, tak jsem jí tak zmlátila až jsem jí do vody hodila. No ještěže mě zadrželi. No a pak utekla. A byl pokoj, no. Člověk se musí bránit i na té ulici, jó, někdy. No...není to takový...ale jako mluvím, že my jsme dycky byli ve, v naprostém klidu. O nás vždycky věděli policajti, přišli nás zkontrolovat. Z charity nás přišli zkontrolovat. Donesli nám papíry třebas na jídlo...jo...My jsme neměli problém, že bysme byli venku a že bysme se rvali a...vykrádali něco, rozbíjeli. Takže my jsme se snažili to tak jako v poklidu. Ale říkám, že prostě bez těch peněz je špatně. A..už se musím dívat taky na stáří, jo. Už to nejde tak.

6) Institucionální podřízení (a symbolické násilí)

Podřizování určitým institucionálním pravidlům ženy vnímaly s nevolí. Žádná si vyloženě například nestěžovala na policii, krom Venduly, které policie rozřezala stan a která si myslela, že policie často neoprávněně používá vůči lidem bez domova násilí. Přesto se policii raději vyhýbaly a nepřímo tedy ovlivňovala místa, kam chodí. Nikol, která neměla v době rozhovoru doklady, si obzvláště během pandemie na vycházení dávala pozor:

Podřizování se institucionálním pravidlům je mnohem jemnější a prolíná se částečně se symbolickým násilím, které je více nevědomé a vtělené, vyjadřující se v praxi ve formě určitých mentálních predispozic. Jelikož si symbolické násilí participantky tedy z většiny neuvědomují, pouze mohou pociťovat v určitých momentech a situacích pocit, že se děje něco nesprávného, nebo pocity hanby a podobně, rozeberu ho níže ještě trochu více. Všechny participantky využívající charity však trochu trápilo to, že musí charitu každý den na určitou dobu opouštět, takže i když jsou venku mrazy, musí si jít někam ven sednout a několik hodin ubíjející počasí přečkat. Hodně komentovaly nedostatečnou kapacitu noclehárny, Dagmar mluvila o tom, že jsou na domečku jako

sardinky, Dana komentovala prostor podobně. Lednice a kuchyňka jim také nepřišly dostatečné a musely se také podřizovat potenciálním změnám místa spaní. Nepohodlí v místě přespávání a konflikt v tom, kdo by měl společné prostory domečku a buňky uklízet, mezi ženami občas generovaly neshody a hádky. Některé z participantek raději služeb nocleháren nevyužívaly vůbec, obzvlášť pokud měly přítele nebo pocit, že na to nejsou venku úplně samy.

- Strach z institucí, jejich činitelů a podřízení těla pravidlům institucí a jejich prostor (ale charita místo paradoxů? – nebo smazat a rozvést níž pouze v kapitole symbolické násilí, a stigma, o kterém se v rozhovorech nemluví nikde moc explicitně a nebylo dotazováno nijak, ale pocity hanby se objevují často, a symbol.násilí se pak dá ještě rozvést s určitými disciplinujícími praktikama veřej.institucí...(a zde můžu případně udělat i malou etnografickou odbočku ke své práci na covidu) - /když instituce, co mají chránit, ubližují

Ke stresujícímu a traumatizujícímu by se dále ještě dala asi zařadit obecně osamělost, ale participantky o ní mluvily spíš minimálně. Více akcentovaly spíše touhu po konkrétních osobách, hlavně to, že jim scházely děti. Pro některé

4.5 Symbolické násilí páchané na ženách bez domova

K symbolickému násilí mezi ženami na ulici dochází ve více rovinách, jednak k němu dochází kvůli tomu, že jde o chudé a bez domova, a nemít peníze a domov, si v naší společnosti zaslouží určitou formu sankce, protože nejde o ideální stereotyp toho, jak má člověk v našem kapitalistickém systému fungovat, poté k němu dochází kvůli tomu, že nesplňují ženskou roli danou společností – bytí doma, starání se o domácnost a obývání spíše soukromé sféry než trávení času v prostoru veřejném obecně („poflakování a nicnedělání venku“), zodpovědnost a pořádnost odrážející se v řádném docházení do práce a v následné řádné péči o blízké a domov, tedy řád a pečlivost prisuzované spíše ženám, plnění řádné role matky a věnování času dětem, nepití a nebrání drog, které k ženám podle dominantní společnosti prostě nepatří, a estetické požadavky kladené na jejich vzhled [Wolf 1993]. Ženy obecně plní svou roli nejlépe, když jsou méně vidět, nebo jsou ve stínu mocnějších ala „za každým mužem hledej ženu“ a podobné metafory, kterými se majoritní společnost často i nevědomě řídí. Krom toho, že proti-ženské symbolické násilí se odráží na institucionální úrovni v nedostatečných koncepcích a programech určených pro práci se ženami bez domova, v nedostatečné kapacitě noclehárny a neexistenci denního centra a noclehárny pouze pro ženy, protože ženy čelí na ulici především násilí a ve společných službách pro lidi bez domova může docházet k re-traumatizaci, proti-ženské násilí se projevuje i na mikro-úrovni partnerských vztahů, kdy jsou ženy na ulici nuceny zůstat v násilných vztazích, protože jim vztah s násilníkem poskytuje alespoň ochranu před fyzickým násilím z dalších stran a v podstatě neexistují skoro žádná místa, kam před násilím utéct. V sociálních službách jsou ženy sankcionovány za to, že se málo snaží a nemají dostatek financí a nechodí do práce,

jsou zde nuceny za nocleh uklízet (tzv. rajón na charitě v Domově sv. Františka) nebo uklízí a čistí podchody v rámci města za bagety (Point 14) a internalizují si tak svou méněcennost jako člověka, který si kvůli ne-práci a chudobě nezaslouží ani ten nocleh nebo jídlo (natož teplé jídlo). Pokud jim tedy násilné partnerství na ulici poskytuje alespoň nějakou ochranu, výhody ve sdílení při nedostatku financí, jídla nebo drog, nemají důvod se na služby, kde jsou za svou chudobu a neplnění role v kapitalistickém systému, vůbec obracet, protože jednak v nich internalizují pocit méněcennosti kvůli principu zásluhovosti, za druhé jim je zde dáváno najevo, že sem ne tak úplně patří, protože kapacitně na ně místo ani nemusí zbýt, a za třetí se jedná ve všech případech plzeňských služeb o místa společná pro muže i ženy (minimálně vstupem do objektu), kde mohou být opět vystaveny fyzickému i psychickému násilí od dalších mužů.

Pro ženy na ulici tedy není možno jinak, než akceptovat nadvládu mužů a kulturu násilí, jinak by zde nepřežily, zároveň jsou nuceny akceptovat i nadvládu tržních principů a nutnosti námezdní produktivní práce, přestože se však nadále musí věnovat neplacené práci reprodukční (vaření, praní, starání se o squat, shánění vody, nebo často i v případě odloučení od dětí věnování určitého času jim, menstruační práce a náklady s ní spojené).

Krom symbolického násilí dochází ze strany veřejnosti, politické reprezentace a médií také ke stigmatizaci na základě identity, nebo spíše konstrukce člověka bez domova. V médiích se většinou akcentují individuální příčiny sociálního propadu se silně stigmatizujícími rysy, obraz bezdomovectví pak *odpovídá kulturním stereotypům společnosti jako antiteze hodnot střední třídy* [Hejnal 2013]. Z laické a mediální konstrukce člověka bez domova tedy pak ženy vychází při zacházení se svým tělem, aby se od stigmatu očistily. K tomu využívají prostředky pro estetizaci svého vzhledu a zakrytí svého bezdomovectví, nicméně stigma se otiskuje i do psychického stavu a hodnocení sebe samy, a pokud někdo jejich stigma rozpoznává, může se poté odrážet v jednání s ženami bez domova. Ke stigmatizaci pak může docházet i prostřednictvím sociálních služeb nebo dalších institucionálních aktérů, kde mohou být ženy stigmatizovány na základě své nezaměstnanosti, na základ svého vzhledu, na základě užívání drog nebo neadekvátního plnění své mateřské role, skrz absenci dokladů. Jak píše Ondřej Hejnal, institucionální aktéři jsou v dominantní pozici, v pozici moci, a jejich nazírání pojmu „bezdomovec“ bude ovlivňovat i sociální realitu, její konstrukci. Pokud dle něj bude bezdomovectví pojímáno jako výslednice strukturální nerovnosti, budou se jeho řešení pohybovat v ochranném poli, v zájmu jedinců s nízkým sociálním a kulturním kapitálem, v redistribuci zdrojů ve jménu sociální spravedlnosti a bude docházet ke snaze o zmírnění dopadů tržní logiky, pokud bude pojímáno jako individuální selhání, bude se řešení pohybovat v oblasti zájmu proponentů tržní logiky a fiskální zodpovědnosti, prostřednictvím dohledu, sekuritizace, kriminalizace, penalizace a uvěznění [Hejnal 2013]. Hejnal ve své studii provedl devět rozhovorů s jedenácti aktéry (policistou, úředníkem, sociálními pracovníky, politiky, pracovníky neziskové organizace) ohledně přítomnosti lidí bez domova ve veřejném prostoru a představ řešení problematiky bezdomovectví. Do analýzy zahrnul také vyjádření místních médií a

tiskové zprávy z radnice a videozáznamy z jednání zastupitelů. Na základě obsahové analýzy vyjádření politických aktérů poté vyčleňuje tři kategorie reprezentace lidí bez domova, klienta prevence, klienta sociálních služeb a klienta represe. Klient, který tedy nevstoupil do sociálních služeb nebo služeb prevence, se pro politickou reprezentaci stává klientem represe, který si za svou situaci může sám a dle politické reprezentace je jejich reintegrace nemožná, takový člověk se pak stává klientem městské policie [Hejnal 2013]. To se pojí i s diskurzem o nepřizpůsobivosti, který dle Hejnala zastírá sociální nerovnost tím, že se vertikální nerovnost snaží převést na horizontální [Hejnal 2013: 144]. Samotní lidé bez domova se dle něj do určité míry s danými kategoriemi identifikují, avšak někteří, kteří se například distancují od lidí využívajících k subsistenci krádeže, sběr železa, atp. bývají kvůli svým jiným transgresivním praxím (popíjení alkoholu na veřejnosti, práce na černo) na veřejnosti považováni také za klienty represe. Kategorizaci dle něj sdílel i sociální odbor a odbor prevence, s tím, že klienti prevence a klienti sociálních služeb pro ně splývají [Hejnal 2013: 143]. Nezisková organizace, s kterou mluvil, na potřebné a nepotřebné chudé dle Hejnala nerozlišuje, „každý klient [zde] může velmi situačně měnit „svou příslušnost“ k dané kategorii předchozí typologie [Hejnal 2013: 145]“. Klienti represe jsou dle něj pak monitorováni městskou policií v místech jejich pobývání a v horším případě i vykazování (za popíjení na místech zakázaných vyhláškou, za pohyb psů bez vodítek při zákazu apod.). O vykazování například hovoří Šárka, která většinou část dne tráví po parcích s manželem a kamarády, kteří většinou popíjejí:

R: ...protože my třeba sedíme tady, odtud nás vyhodí policajti, tak jdeme do druhého parku, tam nás vyhodí, ale odkad' nás nevyhazují, tak je vlastně buď za poštu ten park, anebo na...na tom, no, jak sem to říkala...

T: Masarykovo...

T: Jo, Masarykovo náměstí, tam nechodí vůbec, no. Takže tak.

Z Hejnalovy analýzy pak jako hlavní metafory pro lidi bez domova v místních médiích vyšla slovní spojení jako *pochybné existence*, *nepřizpůsobiví občané*, *kriminální živly*, zatímco městská policie je vykreslována ve světle pozitivním, počet stigmatizujících sdělení dle něj od roku 2008 nespádá pod 50 % [Hejnal 2013: 148].

4.6 Resilience, solidarita, budoucnost

Participantky v životě na ulici zažívají mnoho traumatizujících a stresujících situací, které v kombinacích můžou celkové trauma z života na ulici různě násobit, přesto bych je nerada vykreslila pouze jako pasivní oběti. Výpovědi mnoha z nich naznačují určitou míru resilience a některé z participantek si i přes nepřízeň osudu zachovávají vysokou míru optimismu a energie dál s nejistými a nešťastnými podmínkami bojovat. Tvoří si své mechanismy zvládnutí traumatu a hledají různé způsoby, jak stresujícím a traumatizujícím faktorům nepropadat:

Dana

T: A je něco třeba, co ti právě na ty špatný stavy třeba pomáhá? Nebo když máš depku, tak víš, co s tím dělat?

R: No nevím, no...jedině prostě jít někam ven do přírody, kde budu sama...

Vendula

T: A dokážeš si představit, jako že bys...byla sama třeba, když si třeba skončila bez toho bydlení..jako co bys dělala?

R: Jo to jo, já sem zvyklá..

I: Jako zvyklá, jako že si přideš jako taková otrkná, odvážná?

R: No.

Nikol

R: Keď sú to normálni ľudia, ktorí sa pozerajú fakt na reálny svet, reálnymi očami a majú fakt reálne a dôležité problémy a ty ma berú v pohode, tak na tom mi záleží.

...

Ja som taký človek, že čo sebe presviedča, že čo nechcem vidieť, tak nevidím. Proste keď je niekto vôl, tak si ho nešímam povetšine. To už musí byť ozaj...dlhodobý extrém, alebo že sa ma to musí momentálne fakt nejakým hlbokým spôsobom dotknúť, aby som zareagovala na vola a niečo mu na to povedala, inak proste odignorujem blbcov.

Participantky si také často navzájem vypomáhaly třeba sdílením jídla na charitě, nebo půjčováním financí, když některá zrovna měla peníze a jiná ne. Jak již bylo citováno výše, Nikol například velmi psychicky pomáhaly rozhovory s maminkou, ale také kamarádka, která bydlela vedle na ubytovně:

R:... je vždy ochotná pomôct a...vážne jej ďakujem, zato že som sa dostala do relatívne dobrého psychického stavu, oproti tomu, v jakom psychickom stave som bola asi pred pol rokom...že ona ma tiež...vie veľmi podržať, vie sa so mnou porozprávať, keď potrebujem, tak môžem sa u nej osprchovať, môžem si u nej dať kávu...môžem u nej prespať, ešte dokonca ona mi to vie zaplatiť. Tam sa platí stovka zato, že tam môžem prespať, osprchovať sa, proste byť tam tu jednu noc. Vie ma dať do pohody. Tieto...je to proste fakt že kamarátka.

5 ZÁVĚR A DISKUZE

Ženy bez domova se každodenně potýkají s celou řadou stresujících nebo i traumatizujících situací. Mezi hlavní patří environmentální stres, finanční tíseň, praktiky nuceného přesunu a vymisťování, problémy se zdravím a zdravotním systémem, interpersonální násilí, institucionální podřízení a symbolické násilí. Trauma a násilí jsou náročnými tématy, která zcela jistě vyžadují notnou dávku empatie a ochoty do osob se vcítit, při dotazování může docházet k retraumatizaci oběti. Pro podobný výzkum bych se příště dopředu lépe připravovala, abych své participant*ky výzkumu nedostávala potenciálně nepříjemných situací. Asi by bylo vhodné takový výzkum ještě ošetřit školením pro práci s traumatizovanými osobami nebo konzultaci s terapeutky. Pro takové rozhovory je také nutno vyčlenit si dostatek času a pečlivě vybrat prostředí, kde se dotazovaná osoba bude cítit bezpečně, což se mi ne vždy zcela povedlo. Rozhovor na téma traumatu je možná také lepší udělat na více „sezení“, což může být ale v případě populace lidí bez domova značně problematické.

Ženy bez domova před pádem do bezdomovectví obvykle zažily nějaké trauma a samotná ztráta domova je extrémně traumatizující, trauma může být všeprostupujícím tématem v životech lidí bez domova. Služby určené lidem bez domova ale nemusí být vždy připraveny na to, jak těmto lidem pomoci. Nedostatek porozumění, jak zásadní roli může trauma hrát, může bránit v tom, aby byly služby účinnější a měly dlouhodobější pozitivní efekt. Zkušenost s bezdomovectvím může vést ke zhoršení symptomů předchozí traumatizace a zároveň dochází k další viktimizaci. Několik z participantek výzkumu bylo traumatizováno smrtí blízké osoby a některé z nich trpěly odloučením od svých dětí, ale bohužel částečně upadaly do koloběhu traumatizujících událostí a nebyly schopny se zajistit tak, aby jim děti byly svěřené zpátky do péče. Institucionální pomoc jim v tom však nevyšla vstříc. Dle výzkumů v USA polovina matek v azylových domech měla zkušenost interpersonálním násilím. Osm z mých participantek výzkumu se také světilo se zkušeností s interpersonálním násilím a další byly minimálně svědky násilí na ulici. Byly pravidelně vystavovány kriminalitě i podřizovány institucemi a jejich těla ovládány nuancovanějším násilím symbolickým. Kultura násilí a strach jsou ženám vepsány do těl, některé jim čelí maskulinizační snahou, drsnějším vzhledem, jiné před násilím utíkají na charitu a snaží se z bezdomovecké komunity za každou cenu vydělit, od stigmatu bezdomovectví se snaží bedlivě očišťovat a své zevnějšky estetizovat dle konvenčních schémat ideálu ženské krásy, další hojí své rány užíváním drog, nebo alkoholu, které jim poskytuje od nešťastných zážitků alespoň na chvíli úlevu, který se jim ale také pomalu vpisuje do těl a poznamenává jejich těla rychlejším stárnutím.

Ženy na ulici zažívají neustálý pocit nejistoty a často i pocit ztráty kontroly nad vlastním životem, proto je extrémně důležité pro ně bezpečné prostředí vytvářet a nalezení kontroly a pocitu autonomie podporovat. Trauma a bezdomovectví žen jsou provázané tak hluboce, že můžeme předpokládat, že jakákoliv strategie zabývající se pomocí těmto ženám, může být efektivní jen tehdy, pokud zohlední roli zkušeností v životech těchto osob

[FEANTSA 2017]. V rámci služeb poskytovaných lidem bez domova je klíčové co nejvíce eliminovat praktiky a postupy, jež mohou zranitelné klienty potenciálně netraumatizovat, jako nedostatečné respektování jejich důstojnosti, soukromí a intimity, nepřiměřená pravidla a nucení k léčbě a terapii [Klepáčková 2020]. Sociální služby se musí vyvarovat postupů vyvolávajících pocity bezmocnosti, nechávání klientů v pozici přílišné vnější kontroly nebo které vedou ke spuštění reakcí podobných při původním traumatu [Ibid.]. Agresivita, „nezvladatelnost“ nebo nespolupráce, pro které bývají lidé bez domova ze sociálních služeb často vylučováni, mohou být reakcemi na prožité trauma nebo obranné mechanismy spuštěné v rámci reakce na situaci podobnou. Trauma-informovaný přístup může podstatně přispět k dlouhodobějším řešením bezdomovectví, bez zvýšených nákladů, protože představuje především změnu ve způsobu práce. Služby ženám bez domova by tedy měly v první řadě vytvářet bezpečné a předvídatelné prostředí, které nabízí pečující a dlouhodobé vztahy a klade důraz na autonomii a volbu žen. Zásadní je nízkoprahovost a zohlednění uspořádání v konkrétních zařízeních jakými jsou noclehárny, azylové domy a další. Personál služeb by měl projít školením a rozpoznat roli terapeutického vztahu k cílové skupině [Hopper in Klepáčková 2020]. Ženám, které jsou odloučeny od svých dětí, by měla být zajištěna potřebná psychologická a emocionální podpora a mělo by být uznáno, jak traumatický dopad to na ně může mít [Klepáčková 2020].

Dále by mělo být dosahování adekvátně rychlých reakcí při ztrátě bydlení žen a jejich záchytu ještě před propadem na úplné dno. Zásadní by měly být politiky Housing First a Rapid Re-housing, protože bydlení poskytuje hodnotu bezpečí, nedosažitelnou v hromadnějších službách, a jistotu ontologickou. Provázené by mělo být také adekvátní sociální podporou. V neposlední řadě by měl být kladen důraz na komunitní programy pro ženy bez domova, které jim mohou pomoci zvýšit kulturní kapitál a částečně ho dorovnávat ke kapitálu lidí z majority a zároveň jim poskytovat bezpečný prostor ke sdílení svých zkušeností, dovedností a znalostí.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Bandit, R. 2016. *Naděje je na druhém břehu: životy pražských žen bez domova*. Praha: Broken Books.
- Bard, M. 1990. *Shadow Women*. Lanham: A Sheed & Ward Book/ Littlefield Publishers, Inc.
- Berger, P. L., T. Luckmann. 2001. *Sociální konstrukce reality: Pojednání o sociologii vědění*. Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Bernard, H.R., C. Gravlee. 2014. *Handbook of Methods in Cultural Anthropology*. London: Rowman and Littlefield.
- Biscotto, P.R., M.C.Pinto de Jesus, M.H.da Silva, D.M.de Oliveira, M. B. Merighi. 2016. „Understanding of the life experience of homeless women.“ *Rev Enferm USP* 50(5):749-755, <http://dx.doi.org/10.1590/S0080-623420160000600006>.
- Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Slon.
- Bourdieu, P. 2000. *Nadvláda mužů*. Praha: Slon.
- Bourgois, P. 2003. The Power of Violence in War and Peace: Post-Cold War lessons from El Salvador. Pp. Xx-xx in N.Shepher-Hughes, P.Bourgois: *Violence in War and Peace*. Dostupné z: <http://istmo.denison.edu/n08/articulos/power.html>
- Bretherton, J., L. Benjaminson, N. Pleace. 2016. „Women’s Homelessness and Welfare States.“ Pp. 76 – 77 in P. Mayock, P., J. Bretherton. (eds.). *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Browne, A., S. Bassuk. 1997. “Intimate violence in the lives of homeless and poor housed women: Prevalence and patterns in an ethnically diverse sample.“ *Journal of Orthopsychiatry* 62: 261–278.
- Crosscare, Doras Luimní, and Nasc.2012. *Person or number: Issues faced by immigrants accessing social protection: A snapshot of 54 cases presenting to NGOs across Ireland*. Limerick: Think Creative. Dostupné z: <https://nascireland.org/publications/person-or-number-issues-faced-immigrants-accessing-social-protection-2012>.
- Culhane, D. P., R. Kuhn. 1998. „Patterns and determinants of public shelter utilization among homeless adults in Philadelphia and New York City.“ *Journal of Policy Analysis and Management* 17(1): 23–43.
- Dries, L., P. Mayock, S. Ferull, T. Loenen, B. Hulst, H. Wolf. 2016. „Mothers Who Experience Homelessness.“ Pp. 179–208 in P. Mayock, P., J. Bretherton. (eds.). *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.

- Evans, B., J. Reid. 2014. *Resilient Life: The Art of Living Dangerously*. Cambridge: Polity Press.
- FEANTSA. 2007. *Homelessness and domestic violence: Tailoring services to meet the needs of women who are homeless and fleeing domestic violence*. FEANTSA Policy Statement, Brussels. Dostupné z: https://www.feantsa.org/download/final_homelessness_and_domestic_violence39146818459563100.pdf.
- Ferguson, S. 2019. *Women and Work: Feminism, Labour, and Social Reproduction (Mapping Social Reproduction Theory)*. London: Pluto Press.
- Finkelhor, D., R. K. Ormrod, H. A. Turner. „Poly-victimization: a neglected component in child victimization.“ *Child Abuse Negl.* 31(1):7–26, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2006.06.008>
- Foucault, M. 2000. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin.
- Galtung, J. 1969. „Violence, Peace, and Peace Research.“ *Journal of Peace Research* 6(3), 167–191.
- Goffman, E. 2003. *Stigma*. Praha: Slon.
- Hejnal, O. 2012. *Bezdomovci ve středně velkém městě: adaptace na urbánní prostředí, média, politika a prostor*. Plzeň: KSA ZČU.
- Hejnal, O. 2013. „Bezdomovec jako klient represe.“ Pp. 137–151 in L.Lupták, P. Kupka, V.Walach (eds.). *Neoliberalismus a marginalita: Studie z českého reálnokapitalismu*. Brno: Doplněk.
- Hetmánková, R. 2013. *Zpátky ze dna: Zaostřeno na ženy*. Praha: Jako doma.
- Huey, L. 2016. „There is No Strength in Emotions: The Role of Street Enculturation in Influencing How victimized Homeless Women Speak About Violence.“ *Journal of Interpersonal Violence* Vol. 31(10): 1817–1841.
- Hwang, S., R. Wilkins, M. Tjepkema, P. J.O'Campo, J. Dunn. 2009. „Mortality among residents of shelters, rooming houses, and hotels in Canada: 11 Year follow-up study.“ *British Medical Journal* 339: b4036, <https://doi.org/10.1136/bmj.b4036>.
- Kitzinger, S. 1994. „Ženy jako matky“. *Aspekt 1*: 15-22.
- Klepáčková O. a kol. 2020. *Trauma-informovaný přístup v sociální práci*. Praha: Grada Publishing.
- Křížková, A., H. Hašková. 2018. „Intersekcionalní přístup ve zkoumání sociálních nerovností.“ *Gender a výzkum: Gender and research* 2: 3–10.

Lewinson, T., M.L. Thomas, S. White. „Traumatic Transitions: Homeless Women’s Narratives of Abuse, Loss and Fear.“ *Journal of Women and Social Work* 29 (2): 192–205, <https://doi.org/10.1177/0886109913516449>.

Löfstrand, C.H., D. Quilgars. 2016. „Cultural Images and Definitions of Homeless Women: Implications for Policy and Practice at the European Level.“ Pp. 41–74 in P. Mayock, P., J. Bretherton. (eds.). *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.

Lutz, C., K. Millar. 2012. „War.“ Pp. 482–499 in D. Fassin (ed.) *A companion to Moral Anthropology*. Oxford: Wiley Blackwell.

Madden, D., P. Marcuse. 2020. *Na obranu bydlení*. Praha: Neklid.

Mayock, P., J. Bretherton. 2016. *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.

Mayock, P., J. Bretherton., I. Baptista. 2016. „Women’s Homelessness and Domestic Violence (In)visible interactions.“ Pp.127–154 in P. Mayock, P., J. Bretherton. (eds.). *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.

McWhirter, P. 2006. „Community therapeutic intervention for women healing from trauma.“ *Journal for Specialists in Group Work* 31: 339–351.

Morris, P. 2001. *Literatura a feminismus*. Brno: Host.

Mostowska, M.,S. Sheridan. 2016. „Migrant Women and Homelessness.“ Pp.235-264 in P. Mayock, P., J. Bretherton. (eds.). *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.

Muñoz, M., M. Crespo, E. Perez-Santos. 2005. „Homelessness effects on men’s and women’s health.“ *International Journal of Mental Health*, 34(2): 47–61.

Nešporová O., P. Holpuch, K. Janurová, V. Kuchařová: SČÍTÁNÍ OSOB BEZ DOMOVA V ČESKÉ REPUBLICE 2019. Dostupné z: https://katalog.vupsv.cz/fulltext/vz_458.pdf

Novotná, H., O. Špaček, M. Šťovíčková. 2019. *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK.

Pleace, N. 2016. „Exclusion by Definition: The Under-representation of Women in European Homelessness Statistics.“ Pp. 105-126 in P. Mayock, P., J. Bretherton. (eds.). *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.

Prokop, D. *Slepé skvrny*. 2020. Brno: Host.

Prokop, D., M. Buhctík, P. Tabery, T. Dvořák, M. Pilnáček. 2019. Rozdělení svobodou. Dostupné z: https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/ceska-spolecnost-vyzkum-tridy-kalkulacka_1909171000_zlo.

- Raworth, K. 2017. *Ekonomie koblihy*. Praha: Idea books.
- Rich, A. 2011. „Nucená heterosexuality a lesbická existence.“ *Plav* 5: 6–13.
- Samec, T. 2018. *Financionalizace bydlení*. [online]. Kapitál [cit. 7. 7. 2022]. Dostupné z: <https://kapital-noviny.sk/financionalizace-bydleni/>.
- Scheper-Hughes, N. 1996: “Small Wars and Invisible Genocides.” *Social Science and Medicine* 43(5): 889–900.
- Toušek, L. 2013. *Prostor, transgrese a bezdomovectví*. Plzeň: KSA ZČU.
- Tyler, I. 2020. *Stigma: The Machinery of Inequality*. London: Zed Books.
- O’Sullivan, E. 2016. „Women’s Homelessness: A Historical Perspective.“ Pp. 15-40 in P. Mayock, P., J. Bretherton. (eds.). *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Vašát, P. 2012. „Mezi rezistencí a adaptací: Každodenní praxe třídy nejchudších.“ *Sociologický časopis* 48: 247–282.
- Veverková, M., M.Lojkásková, P. Vašát, J. Horníček, A. Mertlík. 2020. *Analýza situace bezdomovectví v Praze*. Praha: Median. Dostupné z: https://www.csspraha.cz/wcd/aktuality/zprava_komplet_v14_mv-korektura_zlom3.pdf?fbclid=IwAR35C_MxxsFAQoK_m6E7ldZv74-8pSEP1Zmcbac6zW3qaf25GQImwI0B5uM.
- Wardhaugh, J. 1999. „The unaccommodated woman: Home, homelessness and identity.“ *The Sociological Review*, 4:, 91–109.
- Watson, S. 2000. „Homelessness revisited: New reflections on old paradigms.“ *Urban Policy and Research*, 18(2): 159–170.
- Watson, S., H. Austerberry. 1986. *Housing and homelessness: A feminist perspective*. London: Routledge.
- Weinreb, L., R. Goldberg, J. Perloff. 1998. „The health characteristics and service use patterns of sheltered homeless and low-income housed mothers.“ *Journal of General Internal Medicine* 13: 389–397.
- Wolf, J., I. Anderson, L. van den Dries, M.F.Hrast. 2016. „The Health of Homeless Women.“ Pp. 155–178 in P. Mayock, P., J. Bretherton. (eds.). *Women’s Homelessness in Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Wolf, N. 1993. „Mýtus krásy.“ *Aspekt* 1: 5–12.

Yeater, E., J. Austin, M.Green, J. Smith. 2010. „Coping mediates the relationship between posttraumatic stress disorder (PTSD) symptoms and alcohol use in homeless, ethnically diverse women: A preliminary study.“ *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy* 2: 307–310.

7 RESUMÉ

The aim of this diploma thesis is to understand the dimensions of female homelessness, mainly the victimizing aspects of life on the street, violence and trauma, which are typical for female homelessness. The work also briefly summarizes the causes of the loss of housing, the subsistence strategies of the participants of research and their sleeping strategies. The work starts with the description of feminist theories of poverty and continues with its connection to the homelessness; theoretically it is grounded in theories of violence and draws on various researches of victimization among homeless people, especially women, and researches focusing on the role of trauma and stigma in the lives of homeless women. The main problems of women homelessness are discussed in the work through the depiction of the situation of homeless women in Europe. The empirical part of the thesis is based on semi-structured interviews with fourteen homeless women from the city of Pilsen. The results suggest that women there suffer from compound trauma, which usually starts in the childhood and during homelessness further develop. A typology of six most distinct forms of traumatizing and stressful events and processes is introduced.

8 PŘÍLOHY

Se souhlasem participantek přikládám pár fotografií jimi vyfocených, kvůli anonymizaci však nepřikládám bližší popisky.

